

**UNIVERZITA PARDUBICE
FILOZOFICKÁ FAKULTA**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2009

Ondřej PRÁŠIL

Univerzita Pardubice
Filozofická fakulta

Umělecký obraz maloměsta v díle J. Š. Kubína
Ondřej Prášil

Bakalářská práce
2009

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Katedra historických věd
Akademický rok: 2006/2007

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Ondřej PRÁŠIL**

Studijní program: **B7105 Historické vědy**

Studijní obor: **Historicko-literární studia**

Název tématu: **Umělecké zobrazení maloměsta v díle J. Š. Kubína**
Artistic features of small town in a work of J. Š. Kubín

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

1. Literárně historický kontext Kubínovy tvorby
2. Dobová pozice J. Š. Kubína v české próze
3. Analýza vybraných povídek: Jivínské rapsodie a jiné texty
4. Sociokulturní prostor a místopis v Jivínských rapsodiích
5. Interpretace analyzovaného materiálu: Motivika Kubínova maloměsta na pozadí dobového literárního diskurzu.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Chaloupka, O.: Vypravěč Josef Štefan Kubín. Praha 1966

Lehár, J., Stich, A., Janáčková, J., Holý, J.: Česká literatura od počátků k dnešku. Praha 2004

Seifert, A.: Spisovatel a profesor Josef Štefan Kubín. Praha 1944

Všetička, F.: Josef Štefan Kubín. Praha 1980

Úlehla, V.: Jičín na konci 19. století. Jičín 2006

Prameny ze Státního literárního archivu ve Starých Hradech

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Ivo Říha

Katedra historických věd

Datum zadání bakalářské práce:

30. dubna 2007

Termín odevzdání bakalářské práce:

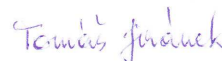
31. března 2008

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2007

SOUHRN

Těžištěm práce je dílo Josefa Štefana Kubína. Především pentalogie autorských povídek z prostředí maloměsta Jivínské rapsódie. Povídky Kubín napsal ve čtyřicátých letech dvacátého století, ale týkají se doby jeho mládí, tedy druhé poloviny devatenáctého století.

Pro pochopení vzniku povídek obsahuje práce rozsáhlejší životopisnou část. Jednotlivé analýzy mají jako hlavní funkci představit samostatné povídky jako logickou součást jednoho velkého pětisvazkového celku. Kapitoly tvoří celek na pozadí dobové reality, autorovy zkušenosti a jeho vlastní umělecké prezentace. Důležitou součástí práce je odhalení skutečného prostoru krajiny, ve které se odehrávají fiktivní příběhy.

KLÍČOVÁ SLOVA

J. Š. Kubín – Jičín – Jivínské rapsódie – 19. století – maloměsto - povídka

ABSTRACT

The emphasis of this thesis lies in work of Josef Štefan Kubín. Above all in the pentalogy of author tales from neighbourhood of a provincial town called "Jivínské rapsódie". The tales were written by Kubín in the forties of 20th century, but they are related to author's youth, i.e. second half of the 19th century.

For better comprehension of the tales, the thesis contains a more extensive biographical section. Main feature of every analysis is to introduce one of the tales as a logical part of one piece consisting of five fascicles. The chapters compose one piece at the background of contemporary reality, author's experience and his own artistic presentation. Vital part of the thesis treats the revelation of a real landscape where the fictional stories take place.

KEYWORDS

J. Š. Kubín – Jičín – Jivínské rapsódie – 19th century – small town – tales

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracoval samostatně. Veškeré prameny a literatura, které jsem využil, jsou uvedeny v seznamu pramenů a literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/ 2000 Sb., autorský zákon, zejména skutečnosti, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mě požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne.....

OBSAH

ÚVOD.....	1
I. LITERÁRNĚ HISTORICKÝ KONTEXT KUBÍNOVY TVORBY	
1.1. Dětství.....	2
1.2. Studia.....	5
1.3. Profesor – folklorista.....	7
1.4. Autor pohádek.....	11
1.5. Konec života.....	15
II. DOBOVÁ POZICE J. Š. KUBÍNA V ČESKÉ PRÓZE	
2.1. Mnichovská dohoda.....	16
2.2. Okupace.....	17
2.3.1. Jivínské rapsódie a doba jejich vzniku.....	19
2.3.2. Charakteristika Jivínských rapsodií.....	21
2.3.3. Jazyk a styl.....	26
III. ANALÝZA VYBRANÝCH POVÍDEK: JIVÍNSKÉ RAPSÓDIE	
3.1. Kytinky.....	30
3.2. Antonín Málek, historicus.....	36
3.3. Cípek hanby.....	41
IV. MÍSTOPIS A SOCIOKULTURNÍ PROSTOR V JIVÍNSKÝCH RAPSÓDIÍCH	
4.1. Místopis.....	46
4.2. Sociokulturní prostor.....	47
V. INTERPRETACE ANALYZOVANÉHO MATERIÁLU: MOTIVIKA KUBÍNOVA MALOMĚSTA NA POZADÍ DOBOVÉHO LITERÁRNÍHO DISKURZU	
.....	51
ZÁVĚR.....	55
SEZNAM LITERATURY A PRAMENŮ.....	56
PŘÍLOHY.....	59

ÚVOD

Ve své bakalářské práci se zabývám obrazem maloměsta, jak jej vytvořil Josef Štefan Kubín v povídkové pentalogii Jivínské rapsodie. Stejně jako on pocházím z Jičína a prostředí, ve kterém se jednotlivé příběhy odehrávají znám osobně.

Tyto povídky popisují Jičín v dobách Kubínova mládí, což byla druhá polovina devatenáctého století. Svou první autorskou knihu napsal jako sedmasedmdesátiletý muž, tedy několik desítek let poté co jako mladík vstřebával momenty ze života rodného města.

Abych mohl hlouběji poznat svět, který Kubín vytvořil, musel jsem podrobněji proniknout do jeho života a vědecké činnosti. To však nestačilo, protože během dlouhých desítek let se měnila česká společnost i kulturní scéna. Stačilo, aby Kubín vydal své Rapsodie o deset let dříve a jejich přijetí by jistě nebylo tak bouřlivé, jako v roce 1941, tedy v době systematického potlačování českého kulturního života.

Ve své práci jsem se kromě historických a kulturních souvislostí musel vypořádat s nedostatkem pramenů. O Kubínovi existují pouze dvě publikace, které se do větší hloubky zabývají i Jivínskými rapsodiemi. Kubínovu korespondenci s Vladislavem Vančurou jsem pak našel v literárním archivu ve Starých Hradech. Další existující studie se věnují pouze Kubínovu dílu folkloristickému nebo pohádkářskému a z pohledu mé práce jsou bezvýznamné.

Při analýzách jednotlivých povídek jsem cítil potřebu převyprávět také děj a proložit ho úryvky, které jsou klíčové. Kromě toho považuji větší počet ukázek za vhodnou formu představení Kubínova vypravěčského stylu.

V závěrečné části se zabývám sociokulturním prostorem a místopisem, což jsou podle mého názoru obzvlášť důležité faktory pro detailní poznání Kubínova Jivínského prostředí. Tyto povídky jsou totiž zároveň svědectvím o životě obyčejných lidí, jejich každodenních radostech i starostech, tak, jak si je sám Kubín pamatoval.

Do posledního oddílu mé práce jsem zakomponoval také dobové mapy, které slouží jako přílohy k textu. Zachycují totiž místa, o kterých autor ve své próze vypráví.

VI. LITERÁRNĚ HISTORICKÝ KONTEXT KUBÍNOVY TVORBY

1.1. Dětství

Nebývá zvykem, aby se spisovatel začal věnovat vlastní autorské práci až ke sklonku života. Většinou právě mladická ctižádost a sebevědomí žene mladé autory k vydávání nových knih. V případě Josefa Štefana Kubína tomu bylo naopak.

Když vyšla první z pěti knih Jivínských rapsodií s názvem *Hrozná chvíle*, bylo jejímu autorovi sedmasedmdesát let. Kubín tedy nebyl v době svého autorského debutu v roce 1941 žádným nováčkem. „*Pouštěl se na tenký led ve věku, kdy každý jiný myslí víc na klidný oddech v hájemství svého soukromí, než aby se vydával na průzkumné výpravy.*“¹

Jako známý folklorista, pohádkář a autor učebnic měl Kubín svou roli v české literatuře již danou. O to více překvapilo vydání *Hrozná chvíle*. Byl to tak trochu risk a Kubín dával svou dobrou pověst v sázku. Na druhou stranu doba protektorátu si žádala dílo o českých lidech s jejich každodenními potížemi i radostmi. Za vydáním navíc stála osobnost Vladislava Vančury, který byl více než jen dostatečným garantem.

„*Vážený pane profesore, přelouskl jsem Vaši knihu a vidím, že je to věc náramná, krásná – krátce: k pomilování! Četl jsem ji s pocitem velké radosti.*“² Takové hodnocení od hvězdy českého literárního nebe muselo Kubína patřičně povzbudit. Během dalších sedmi let vyšlo pět svazků povídek, které plasticky zobrazují Kubínův rodný Jičín³ a okolí v době jeho mládí.

Vznikl tak neobvykle rozsáhlý popis určitého prostoru. Kubín ve svých povídkách vykresluje život nejspodnějších vrstev, ale také učených pánů, řemeslníků či jejich žen. Čtenář se dostává do doby, kdy byl v lidské paměti ještě čerstvý prusko-rakouský konflikt z roku 1866. Reflektuje tedy dobu, před první světovou válkou a není nijak svázán s předmnichovskou republikou. Politicky neutrální téma pro dobovou cenzuru.

¹ CHALOUPKA (1966: 69)

² Vančurův dopis Kubínovi z 15.4. 1941, Literární archiv Památníku národního písemnictví Staré Hradky

³ Kubín si Jičín přejmenoval na Jivín

Cesta od malého chlapce na Jičínském předměstí k autorovi Jivínských rapsodií byla ovšem dlouhá a komplikovaná. Vždyť Kubín se osobně znal se čtyřmi generacemi českých spisovatelů. Debatoval s Jaroslavem Vrchlickým, stejně jako mohl debatovat s Milanem Kunderou. Za tu dobu poznal tisíce tváří a přečetl tisíce knih. Než mohl Kubín sledovat úspěch prvního dílu *Jivínských rapsodií*, ušel dlouhou cestu. Bez znalosti zákrut této cesty je těžké chápat, odkud se vzalo Kubínovo vypravěčské umění.

Josef Štefan Kubín je dnes znám především jako autor pohádek pro děti, nebo sběratel lidové slovesnosti. Tou byl také již v dětském věku bezprostředně konfrontován. A nejen slovesností.

Světlo světa poprvé Kubín spatřil 7. Října 1864 v domku, který dnes již nestojí, ale na jeho místě vyrostl jiný a na něm je tato událost vytesána do pamětní desky. Tento dům se nacházel na křižovatce dnešních ulic Ruská a 17. listopadu u tehdejší Pražské brány.⁴ Ulice Ruská přechází v Poděbradovu a obě se nacházejí v místech dávné cesty, která vedla do Jičína z Prahy respektive z Poděbrad. Těsně před historickým centrem od osmnáctého století vyrůstalo Nové město právě okolo této silnice. Kubín se narodil na hranici nové, chudé čtvrti a starého, honosného a majetného středu města.

Syn Anny Kubínové, rozené Vágnerové, byl pokřtěn jako Josef Jan Nepomuk. Až do svých čtyřiapadesáti let se pod své práce podepisoval jako Josef Kubín, ale v roce 1918 vyšla v České politice povídka od jeho jmenovce a on se rozhodl pod vlivem nadšení ze vzniku Československa přijmout druhé jméno podle prvního Slováka, kterého potká. „*Nedal na sebe dlouho čekat a byl tu – Štefan Uharka. Prodával ramínka, pasti apod. Hned jsem ho lapil, a za to své jméno se dobře u nás poměl. To je tedy ten můj Štefan, kterého jsem si osvojil a od těch časů také nosím.*“⁵

⁴ Viz Přílohy str. 60-61, číslo popisku 2

⁵ VŠETIČKA (1980:8), in: Josef Jič, Josef Štefan Kubín, Sborník muzejního spolku v Jičíně 6, 1940, str. 10-11.

Matka pocházela z Bělohradu (dnešní Lázně Bělohrad), kde se pět let před Kubínem narodil K. V. Rais. Samotný Kubín na matku vzpomíná jako na citlivou vesnickou ženu, plnou lidové moudrosti. Její řeč byla prodechnuta regionálními výrazy, a co chvíli ji dovedla okořenit kdejakým trefným příslovím. Ač byla matkou milující, rozhodně nešlo o ženu sentimentální. Byla si vědoma tvrdosti života i jeho nástrah.

Kubínův otec se jmenoval Jan a pocházel ze vsi Podhradí u zříceniny hradu Veliše vzdálené od Jičína asi pět kilometrů západním směrem. Kubín na něho vzpomíná jako na veselého člověka, který byl přátelský a navíc mezi lidmi známý jako oblíbený vypravěč. „*J. Š. Kubín sám ho charakterizuje mezi svými lidovými vypravěči z Podkrkonoší.*“⁶ Poté, co si Jan Kubín odbyl svou vojenskou povinnost, usadil se v Jičíně, kde měl menší hospodářství, při kterém obchodoval s ovocem. Jeho syn vzpomínal, jaké byl čtverácké povahy a přitom člověk devíti řemesel. Prý si dovedl vyrobit téměř vše, co potřeboval. Když bylo potřeba, upletl bačkory, jindy postavil kůlnu nebo při zabijačce sám dělal jitrnice.

Veselá otcova a citlivá matčina povaha se projevil v Kubínovi několikanásobně. Možná už měl v genech tehdy zakódovánu schopnost popsat obyčejný lidský příběh s intenzivní procítěností a zároveň jazykem bohatým, plným radosti ze života. Podle vlastních vzpomínek dokázal snadno z nepatrných impulzů propuknout v smích a jindy zase sebemenší smutná představa mu do očí vlila slzy. K tomu navíc nevšední zájem o vše co jej obklopovalo, to byly tedy hlavní vlastnosti, které v mládí dostal do vínku a kterých dovedl maximálně využít. O více než sto a jeden rok později umírá v Praze 31.10. 1965 Josef Štefan Kubín jako známý folklorista, dialektolog, překladatel, sběratel pohádek a autor pětidílného povídkového cyklu *Jivínských rapsodií*.

Lidová vyprávění a písně slýchal Kubín jako chlapec prakticky denně. V osmi letech na něj silně zapůsobila písnička jeho vrstevnice a kamarádky Emči Bartošové, kterou ve svých vzpomínkách nikdy neopomněl zmínit. „*Písnička mi vzrušila všecken cit, vzbudila ve mně neznámé dojmy. To děvče znalo ještě asi pět šest jiných, všechny jsem si na místě zapsal, a to byl můj první zpěvníček. Kochal jsem se v něm nevýslovně, a odtud lidová píseň stala se mým*

⁶ CHALOUPKA (1966:9)

*dichtěním.*⁷ Od té doby si Kubín své podněty poctivě zapisoval. Ani čtbě se prý nevyhýbal. V devíti letech si koupil svou první knihu básní J. Kolára a dennodenně cestou ze školy dychtivě hltal výlohu knihkupectví. Když měl nějaké peníze, utratil je právě zde.

Jičín byl za Kubínova mládí městem středních škol. Nacházelo se tu gymnázium, kde sám od roku 1875 studoval, ale také reálné gymnázium a v neposlední řadě i učitelský ústav. V posledním jmenovaném studoval již jednou zmíněný bělohradský rodák K. V Rais. Nejen díky tomuto mladému živilu byl Jičín té doby jakýmsi regionálním centrem vzdělanosti.

V patnácti letech mohl Kubín na Jičínských ulicích potkat Jaroslava Vrchlického spolu s cestovatelem Vojtou Náprstkem a Americkým klubem dam, kteří podnikli v roce 1879 turistický výlet do nedalekých Prachovských skal. Mladý, národně uvědomělý student odebíral časopisy Lumír a Ruch, o jiné se děлил s kamarády, například o Zlatou Prahu, Květy a Osvětu.

Kubín nejenom četl, ale navštěvoval také okolní vesnice a své knihy půjčoval ostatním. Z toho všeho mimo jiné vyplývá, že rodina patřila do nižší střední vrstvy, která si přeci jen mohla dovolit držet syna na studiích a ještě mu přispívat na knihy, které rozhodně nebyly nejlevnější. Kromě šíření knih se účastnil i jiných aktivit, jako byl pěvecký kroužek nebo divadelní vystoupení. Mimo jiné hrál roku 1881 ve Valdicích Valdštejna ve hře Černé duše, ačkoliv měli gymnazisté na podobných představeních účast přísně zakázanou. Vedení gymnázia totiž tyto mimoškolní nepodporovalo. Po maturitě v roce 1884 odešel Kubín do Prahy. Vzpomínky na léta mládí v rodném městě shrnul roku 1940 v biografické črtě pod pseudonymem Josef Jíč do Sborníku Musejního spolku v Jičíně. Spíš než na politický „cvrkot“ města vzpomínal na Jičín trhů, studentů a svérázných lidí včetně jejich jadrného jazyku. O několik desítek let později mu svou náklonnost vyznal v *Jivínských rapsodiích*.

⁷ CHALOUPKA (1966:12)

1.2. Studia

Další etapa Kubínova života počala na filosofické fakultě pražské univerzity, kde se zapsal na obor moderní filologie. V té době ještě dozníval spor mezi Ruchovci (Osvětou) a Lumírovci. Tedy spor o to, zda má česká literatura čerpat pouze ze svých národních tradic, nebo nikoliv. Lumírovci reprezentovaní především J. V. Sládkem a J. Vrchlickým správně pochopili, že nelze tvořit jen národně a vlastenecky angažovaně, ale že je pro pozvednutí české literatury potřeba držet krok i s okolním světem. Vždyť v té době měla česká literatura značný skluz oproti světovým literaturám v řádu několika let. Spor se rozhořel zejména poté, co vyšel almanach Máj. Zatímco E. Krásnohorská byla ostře proti, Vrchlický přijal almanach v Lumíru příznivě. Spor formálně ukončil, nebo spíš zametl pod koberec, Nerudův smířlivý článek v Osvětě v roce 1881. Kubín tento spor dobře znal, ale těžko říct, k jaké straně se jako gymnazista přikláněl. Kromě těchto tendencí rozdělujících české literáty, byla roku 1882 obnovena česká univerzita, s čímž bylo spojeno ryze české vědecké bádání.

„V roce Kubínovy maturity vznikl v Praze vědecký časopis Athenaeum, redigovaný prof. T. Masarykem, dva roky nato zahájil prof. Gebauer svým článkem v Athenaeu boje o Rukopisy, které poznamenaly v mnohém ovzduší českého kulturního života na mnoho let dopředu.“⁸

Kubín se tedy dostal do Prahy v době, kdy to v ní doslova literárně vřelo a z tohoto vření vycházely v průběhu osmdesátých a devadesátých let jednotlivé umělecké proudy. Je více než pravděpodobné, že během svého studia tíhnul k Lumírovcům, protože mezi spisovatele, kterým i v pozdějším období dával ve svém srdci prostor, patřili J. Vrchlický a S. Čech. O něm již rok po své maturitě napsal první publikovanou stať do lipského časopisu *Magazin für die literatur des In- und Auslandes*. V osmdesátých letech, kdy Kubín v Praze intenzivně poznával národní život, debutovala řada autorů, vesměs jeho vrstevníků.⁹

⁸ CHALOUPKA (1966:16)

⁹ Roku 1886 Z. Winter a G. Preissová; 1887 T. Nováková a J. S. Machar; 1889 V. Mrštík, J. Herben a J. Kvapil, 1890 A. Sova.

Pražské dění, které již nemusel sledovat z jičínského povzdálí, ho strhlo hlavně k osobě Jaroslava Vrchlického. „*Vrchlického vliv byl nejen literární a ideový, ale také osobní: mladý posluchač (pozn. Kubín) ho znal z večerů v Umělecké besedě, kde s ním sedal za jedním stolem. Ovšem tak, že seděli na jednom konci velikáni kolem Vrchlického, na druhém konci my, nováčci, lapající po každém slově.*“¹⁰

Není divu, že pod vlivem svého okolí se pustil i do vlastní literární tvorby. Ostatně byl to tehdy jakýsi průvodní jev studenta filosofické fakulty. Kubín, ovlivněn básnictvím Lumírovců, začal psát verše reflexivní lyriky. Místo pro publikování svých básní našel v jičínských časopisech *Květy Krakonošovy* a *Budivoj*. Přestože tyto básně nijak zvlášť nevybočovaly z průměru, sestavil z nich Kubín v roce 1890 sbírku *Vlny a vlnky*. Tím ovšem skončil jako básník a svou pozornost nasměroval jinam. Jakožto student romanistiky se pustil do překladu starofrancouzské *Písně o Rolandovi*. Pod dojmem Vrchlického překladu Dantovy *Božské komedie* vytvořil kvalitní text, který se zalíbil samotnému Vrchlickému a ten mu jej vydal. Kromě toho jej Vrchlický vybídl k překladu *Grunduličova Osmana*. Kubín za tím účelem dokonce odjel na studijní cestu do Chorvatska, ale než překlad dokončil, stihl *Osmana* přeložit někdo jiný.

Aktivní Kubín se dostal i na studijní cestu do Ženevy, přičemž stíhal překládat, psát básně, studovat a ještě psát divadelní studie do České Thalie. V Praze byl navíc jednatelem spolku *Slavie*, v Jičíně o prázdninách nadále zpíval v kroužku, pracoval pro *Sokola* a od roku 1889 byl i starostou jičínské *Akademické čtenářské jednoty*, což byl jeden z nejstarších studentských spolků v Čechách, známý zejména svou turistickou a divadelní činností.

Toto vypětí Kubína jistě vzdálilo od jeho chlapeckého zpěvníčku, ale k Jičínu si udržoval svůj vztah i skrze letní prázdniny, kdy se domů pravidelně vracel. Kromě vlastního zájmu o lidovou píseň či povídku na něj zapůsobil na fakultě i profesor Jan Gebauer. Postupně mu docházelo, že písničky, které si v mládí zapisoval, mohou mít dalekosáhlejší kulturní vliv, než si on sám zpočátku myslel. Postupně zanechal své básnické tvorby a ani překladatelskou činnost již nebral jako stěžejní. Nedošlo mu to hned, ale postupně si uvědomil, že zachytit něco, co se časem mění, modifikuje a zaniká, je pro něj důležitější, než vytváření překladů, na které se každý druhý student třese.

¹⁰ CHALOUPKA (1966:17)

1.3. Profesor - folklorista

Rok 1891 byl pro Kubína zlomovým. Stal se z něj profesor a jeho studentská léta skončila. Rok učil v Kutné hoře, ale nakonec na deset let zůstal jako profesor na reálném gymnáziu v Českých Budějovicích. Zde se samozřejmě účastnil veřejného života, ale jeho badatelská stránka osobnosti jej zavedla ke sbírání jihočeských písní, odkud si odskočil na krátký čas také ke zvykosloví. Výsledkem tohoto bádání byla sbírka lidových písní z Pošumaví. Na druhou stranu tehdy nebylo zvykem, aby se mladý profesor nějak zvlášť zabýval jinou činností, než pedagogickou. Navíc jak Kutná Hora, tak i České Budějovice byla města silně poznamenaná germanizací.

Jaký měl na Kubína vliv například Manifest české moderny z roku 1985, není dnes známo, ale je téměř jisté, že se, tak jako kdykoliv před tím, intenzivně zajímal o pražské kulturní dění a knižní novinky. V těchto letech se u něj projevil opětovný zájem o lidový jazyk a do pozadí zcela ustoupila chuť navazovat na *Vlny a vlnky*.

Mezi lety 1902 až 1909 působil jako profesor reálného gymnázia v rodném Jičíně, kde vyučoval francouzštinu, němčinu a češtinu. Postupně dokončoval svůj sběr lidových písní, kterých nashromáždil obrovské množství, odhadem asi 2600 zapsaných písní. Pocházely nejvíce z Pošumaví, Podještědí, Podkrkonoší, okolí Jičína a později v souvislosti s národopisnou činností sbíral písně ještě v Kladsku a u Čechů Štrálských a Hlučínských. Kvantitou písní se vyrovnal například K. J. Erbenovi. Po kantorské zkušenosti v Jičíně se roku 1912 přemístil na gymnaziální půdu do Mladé Boleslavi. Odtud pak odešel učit do Prahy na gymnázium v Truhlářské ulici, kde působil až do svého odchodu do penze v roce 1925. Penzistou pak byl ještě dlouhých čtyřicet let.

V roce 1901 se Kubín poprvé vydává za Čechy žijícími v jiném státu, konkrétně tehdejší Prusku. Jednalo se o Kladsko¹¹ (dnešní Polsko) v němž se poblíž Náchoda nacházelo asi jedenáct kilometrů dlouhé a čtyři kilometry široké pásmo jedenácti osad. V nich tehdy žilo asi pět tisíc česky mluvících obyvatel. O padesát let později zde podobný průzkum prováděl Jaromír Jech, a ten napočítal již jen necelou tisícovku česky hovořících lidí. Přitom těsně po druhé světové válce se jich k češtině přihlásilo přes pět tisíc.

¹¹ Kladsko bylo součástí Slezska i Čech, které roku 1742 z velké části připadlo Prusku. Stalo se tak po první ze tří válek o dědictví rakouské zakončené Vratislavským mírem.

Na počátku jednadvacátého století byl pro badatele oříšek najít v těchto osadách alespoň několik málo česky mluvících starousedlíků. „*Kubín zde studoval především ústní slovesnost a jazyk, ale také zvyky, sociální strukturu a psychologii Čechů.*“¹² Výsledkem jeho bádání byly *Povídky Kladské*, které vycházely mezi lety 1908 až 1914 jako příloha Národopisného věstníku československého, zároveň však vyšly i jako soubor ve dvou svazcích v letech 1908 a 1910. V dalších vydáních se název ustálil jako *Kladské povídky*. Obsahovaly 173 povídek od čtyřiaadvaceti vypravěčů. Významným pomocníkem byl Kubínovi univerzitní profesor Jiří Polívka, jenž mu byl editorem i komentátorem, navíc jeho práce opatřoval potřebným vědeckým aparátem. Svou práci mezi kladskými Čechy, ke které se však často vracel, ukončil v roce 1908. Nutno dodat, že Kubín si svou živou a přátelskou povahou dokázal své vypravěče získat a místní lidé ho pak vzali za svého. Není proto divu, že často psal rodině, že se „u svých Čechů“ zdrží poněkud déle, než plánoval.

Po svém kladském působení se Kubín pustil do rodného kraje, Podkrkonoší. Doba, kterou věnoval sbírání materiálu na čtyřsvazkové *Lidové povídky z českého Podkrkonoší*,¹³ byla dlouhá téměř čtyřicet roků, ačkoliv v jednotlivých letech se sběru věnoval s různou intenzitou. Lze říct, že první povídky zachytil v polovině osmdesátých let z úst vypravěče Josefa Kazdy, zatímco v roce 1923 si v okolí Pecky zaplnil jen prázdná místa své badatelské mapy. Ve výsledku nashromáždil Kubín 572 povídek od 104 vypravěčů.

„*Kubínovy zápisy lidových povídek vzbudily v odborném světě patričníou úctu nejen pro své množství, ale i pro způsob, jakým byly zpracovány. Odborný ráz kladských a podkrkonošských povídek se projevoval už ve formě záznamu, který velmi přesně reprodukoval nejen vlastní text, ale i jeho jazykovou a fonetickou stránku. Kubín totiž vedle obsahu vyprávění zachytil též jeho nářeční podobu.*“¹⁴ Kubínův zápis byl do maximální možné míry obrazem autentickým. Zapisoval, jak slyšel své vypravěče mluvit a rozhodně se nebál ani v knižní podobě tento zápis ponechat takovým, jakým byl.

¹² CHALOUPKA (1966:27)

¹³ *Lidové povídky z českého Podkrkonoší* vydala Česká akademie věd a umění, a to první tři díly v letech 1922-1923 (Podhoří západní) a čtvrtý roku 1926 (Úkrají východní). K vydání Podkrkonoší severního nedošlo, protože jej Kubín po negativním posudku Václava Tilla spálil. Mimo to zemřel v té době i Jiří Polívka, který by mu v tom mohl zabránit.

¹⁴ VŠETIČKA (1980:14)

Bez ohledu na výrazy, které mohly mnohým připadat obhroublé a vulgární.¹⁵ Zejména *Kladské povídky* mezi veřejností vzbudily jistou vlnu pobouření, způsobenou především nepochopením odborného textu, totiž, že přepisování do střízlivější podoby ve skutečnosti ničí badatelskou práci. Sám Kubín o tom napsal: „*Náš lid dosud čile vypráví tento obor, stejně muž jako tetka. Zcela bez ostychu. Jistý druh slov, a všechny úkony sem hledící, není jim nijak choulostivý. Sou jim běžné jako chléb a sůl. Hoví to zcela jejich povaze. Chtěl by je někdo pro to kárat? Mávli by leda rukou – a na to my neberem servítky.*“¹⁶ Stejně tak potom hovoří i postavy jeho *Jivínských rapsodií*. Nutno ovšem také dodat, že by Kubín nikdy nesklouzl k přízemní vulgaritě. Jeho postavy si občas nadávají, ale činí tak slovy, která jsou mnohdy až roztomilá.¹⁷

Dalo by se čekat, že největší polemiky se Kubín dočkal od zarytého odpůrce věrného přepisu. Jenomže opak byl pravdou. Václav Tille¹⁸ ze svého prvního a posledního terénního sběru na Valašsku v roce 1902 vytěžil první věrně zachycené texty povídek a pohádek. Rozdíl mezi Tillem a Kubínem byl především ve vztahu k tvůrčí potenci lidových vrstev. Zatímco Tille byl přesvědčen, že lidové vypravěči jen přebírají tištěnou látku, Kubín své vypravěče dobře znal. Věřil, že tomu tak není a velký vliv na vyprávěnou formu má lidový živel. Spor se mezi oběma rozhořel po Tilleho negativním posudku *Lidových povídek z českého podkrkonoší* ve Slavii v roce 1925. Jeho názor byl takový, že lidové vyprávění je pouze reprodukcí již napsaného textu. Do jisté míry měl sice pravdu, ale jen zčásti. Problémem bylo, že celá řada povídek a pohádek putovala mezi lidmi v určitých obměnách po celém území Čech a krajově se lišily někdy jen velmi málo. Pro Tilleho pak bylo snadné dokazovat souvislosti mezi Kubínovou povídkou sebranou v Podkrkonoší a již před lety knižně vydanou látkou od Erbena. Tento závěr byl ovšem značně zkreslený. A navíc: Tille byl především vědec, zatímco Kubín v lidové povídce hledal také umění.

¹⁵ KUBÍN (1985: 62) „*Tak di, a vytrhni mu u prdele tři chlupy,*“ pozn. citace z povídky Mlsný farář.

¹⁶ VŠETIČKA (1980:16)

¹⁷ KUBÍN (1980: 95) Hejcibulka, hoprdička, hovadník,... aj., viz dále Kapitola III.

¹⁸ TILLE Václav (1867-1937) český historik, divadelní a filmový teoretik a kritik, profesor srovnávacích dějin literatury, sběratel a teoretik lidové slovesnosti. Na rozdíl od Kubína, až na jedinou výjimku, vůbec nepodnikal terénní výzkumy. Pohádky vydával pod pseudonymem Václav Říha. LEHÁR, STICH, JANÁČKOVÁ, HOLÝ (2004:660)

Na podzim roku 1926 a na jaře roku příštího působil Kubín ve městě Střelín, třicet kilometrů jižně od Vratislavi. Nalezl zde totiž komunitu českých evangelických emigrantů, kteří využili Rakouské porážky z roku 1742 a osídlili za podpory pruského krále Fridricha II. válkou zničenou část země. Oni sami Střelín nazývali Štrálem. Kubín studoval jejich jazyk a hledal kořeny, odkud tito lidé pocházeli. Ačkoliv nebyl příliš nadšen z množství sesbíraného materiálu, musel uznat, že izolace udržela jinde neznámé příběhy. Jeho výzkum a znalosti mu nakonec umožnily zhruba lokalizovat původ Čechů štrálských. *Zatím jen štrálština sama může nás dovésti na místa, odkud naši emigranti vyšli; ne-li zcela bezpečně, tož aspoň přibližně. A jdouce za českým dialektem, shledáme pak, že se jí nejvíce blíží území u České Třebové.*¹⁹ Výsledkem Kubínova bádání byla kniha *České emigrantské osady v Pruském Slezsku* (1931), která krom písni obsahovala všeho všudy pouhých třináct vyprávění.

Po výzkumu mezi štrálskými Čechy upřel Kubín svou pozornost na Hlučínsko, kam poprvé zavítal v roce 1928. S přestávkami zde působil asi deset let. Hlučínsko, nacházející se mezi Opavou a Bohumínem, mělo podobný osud jako Kladsko, když v roce 1742 jako součást Slezska připadlo k Pruskému státu.

V prvním roce Kubínova výzkumu však bylo již osm let vtěleno zpět do Československa. Sběr na Hlučínsku nebyl nijak zvlášť bohatý a nakonec ani Kubínem připravená publikace, *Popis hlučínské moravčiny*, nevyšla.

1.4. Autor pohádek

V době zájmu o Štrálsko a Hlučínsko měl však již Kubín jinou hlavní loď. Byla jí pohádka, které se začal intenzivně věnovat od roku 1923, kdy vyšla kniha *Hostem u pohádky*. Od toho roku napsal dohromady osmnáct knih pohádek. Postupem času do nich Kubín vpravoval čím dál víc svého autorského umu, a tím se posunul na další křižovatku své cesty k *Jivínským rapsodiím*. Jenomže od doby, kdy poprvé navštívil Kladsko a naposledy Pecku, se udála řada významných změn i v českém literárním světě. Ač se zdá, že se Kubín ve zmiňovaných letech staral jen o své výzkumy, tento čínorodý muž měl velmi dobrý přehled o domácí literární scéně.

¹⁹ KUBÍN (1985:168)

Se svým autorským vstupem však ještě počkal. O Kubínově přehledu hovoří také množství korespondence, kterou si po léta vyměňoval s řadou významných českých spisovatelů.

Počátkem dvacátého století se česká literatura již vymanila ze své uzavřenosti vůči okolnímu světu a začala se orientovat především na západ a Francii, ale také směrem východním na Rusko. Do povědomí se dostávaly i literatury severské. Přirozeně silný vliv měla však také literatura německá. Spolu s technickým pokrokem narůstá i počet jednotlivých uměleckých proudů.

V době prvního desetiletí dvacátého století čeřila vodu například generace anarchistických buřičů, v jejímž popředí stál S. K. Neumann, který zorganizoval skupinu autorů okolo revue *Nový kult*. Mezi ně patřil i Sobotecký rodák F. Šrámek nebo R. Těsnohlídek. Svěbytnou postavou společenského života byl také bohémský J. Hašek.

Bouřlivý rozvoj české literatury je spojen s dvacátými léty. Ještě před tím debutovali bratři J. a K. Čapkové. Byla to léta avantgardy, Devětsilu, proletářské literatury spolu s ryze českým směrem, poetismem. Mezi giganty básnického nebe se na krátkou dobu zařadil J. Wolker a naopak na dobu velmi dlouhou držitel Nobelovy ceny za literaturu J. Seifert. Mezi debutanty byl i V. Nezval, K. Biebl, I. Olbracht a v neposlední řadě i V. Vančura, který stál za vydáním Kubínových *Jivínských rapsodií*.

Jak už bylo výše zmíněno, Kubín se začal ve dvacátých letech intenzivně věnovat tvorbě pro dětského čtenáře. K této změně nedošlo vlivem potřeby psát pro vlastní děti, natož naléháním nakladatele. Potřebu zpřístupnit lidovou pohádku a povídku širším lidovým vrstvám cítil Kubín čím dál naléhavěji. Byl si vědom toho, že vědecká forma doslovného přepisu zohledňující i fonetickou stránku jeho vypravěčů, by malému čtenáři jen sotva přirostla k srdci. Kromě vědce se v něm také ozýval autor a básník, který měl již dostatek zkušeností.

Kubínovu pohádkovou tvorbu lze charakterizovat také jako cestu od přepisu, který měl přinést větší srozumitelnost čtenáři, až k vlastnímu podání té či oné pohádkové látky. Vedla ho k tomu vlastní invence, díky které jakoby zpočátku dobarvoval pohádku lidového vypravěče a časem pak již maloval vlastní obrazy. Pro ilustraci množství zpracované látky je vhodné si jednotlivé tituly představit spolu s letopočtem vydání: *Hostem u pohádky* (1923), *V moci kouzla* (1923), *Dárek od pohádky* (1924), *Čarovné kvítí* (1925), *Nová kytky pohádek* (1928), *Pohádek jako kvítí* (1929), *Pohádky mládí* (1930), *Pelíšek v lidové paměti* (1940), *V čarodějném kole* (1941), *Pestrý kolotoč* (1942), *Záhon rozmarýnky* (1944), *Čarovná besídka* (1944), *V ráji mladosti* (1946), *Co se Vítkovi zdálo* (1947) a čtyřdílný *Zlatodol pohádek* (1948-1952)²⁰.

Prvních sedm svazků vyšlo skutečně jako částečný přepis původní lidové látky. Pak následovala desetiletá pauza a následně až za okupace vyšla útlá knížka *Pelíšek v lidové paměti*. Kubín v ní oživil lidovou legendu o Pelíškovi, zbožném muži, který údajně žil poblíž skal a trávil v nich mnoho času. „*Je to jako symbolisace boje mezi pohanstvím a novou věrou, rarach contra Pelíšek.*“²¹ Přitom v současném podání, je na Jičínsku znám Pelíšek spíše jako veselý sirotek, který žil ve skalách a ze zlých lidí si dělal legraci. Protože Kubín znal legendy o Pelíškovi ještě z ústního podání v devadesátých letech, měl prostor převyprávět je tak trochu po svém, protože tato pověst mezi lidmi postupně upadla v zapomnění.

Další knihy pohádek, které vyšly za okupace, byly z části nevydané práce z let třicátých, ale i zde se zřetelně projevila autorova invence. V té době také vyšly první díly pentalogie *Jivínských rapsodií*. Vrcholem Kubínových knih pro děti byly dvě, které vyšly až po válce. *V ráji mladosti* a *Co se Vítkovi zdálo*. Jsou to příběhy nezaložené na lidovém podkladu, z velké části vycházejí z Kubínových vzpomínek z dětství. Konkrétně v knize *Co se Vítkovi zdálo*, jsou zcela zřetelné autobiografické rysy. Vždyť Vítek si hraje s Emčou Novotných, což není nikdo jiný než Emča Bartošová, Kubínova kamarádka, od které si zapsal první písně. Vítek také žije s rodiči v Jivínské Nyplovně, tedy v místě, kam se Kubínův otec s rodinou v roce 1872 přestěhoval. Právě tato kniha je vlastně jakousi *Jivínskou rapsodií* určenou dětem.

²⁰*Zlatodol pohádek* je v podstatě soubor všech pohádek rozdělený do čtyř svazků, jeho součástí bylo i pět titulů, které vyšly vůbec poprvé. Byly to: v prvním svazku Blýskavice a Kratochvilné kukátko, Zlatá brána otevřena a sedmikrásy ve druhém a ve třetím České byliny.

²¹KUBÍN (1940:7)

Josefu Štefanu Kubínovi patří čelní místo mezi těmi, kteří se zasloužili o českou pohádku. Staví se po bok B. Němcové a K. J. Erbena, ale mezi jejich pojetím pohádky je určitý rozdíl, způsobený samozřejmě také časovým rozpětím jejich činnosti. Když se Kubín narodil, byla Němcová již dva roky po smrti, rozdíl mezi nimi však byly především v tvůrčí metodě. „*Kubín je v porovnání s Němcovou jadrnější, robustnější a také rozmarnější, jeho pohádky zahrnují daleko větší míru rozkošnictví a nespoutané radosti z vypravování než u Němcové.*“²² Značný rozdíl byl i mezi Kubínem a Erbenem. Erben totiž hledal v pohádkách a vyprávěních společné motivy a z nich pak vytvářel své pohádky. Naproti tomu Kubín měl smysl pro detail a rád své pohádky příkrášloval zápletkami, které znal třeba jen z jediného vyprávění, a které by jinak možná zcela zapadly.

Rozdíl mezi Němcovou, Erbenem a Kubínem byl také v tom, že Kubín kladl velký důraz na lidovou mluvu a nářečí. Není ani zanedbatelná Kubínova odborná fundovanost oproti romantickému pojetí Němcové a Erbena. Zajímavá je u Kubína práce s místopisem. Svým pohádkám totiž často určoval konkrétní místo, čímž dodával čtenáři pocit autentičnosti a dojmu, že se děj odehrává někde nedaleko.

Kromě Němcové, Erbena a Kubína se velkou měrou zasloužil o vzkříšení české pohádky také V. Říha.²³ Ten začal na pohádkové scéně působit ještě před Kubínem a velmi dobře převyprávěl nejnámější povídkové motivy. Na něj a na Kubína pak navázal ještě J. Horák a toto trio vědců zavedlo tradici, které se drží i dnešní folkloristé.

Kromě zájmu o lidovou vypravěčskou tradici, pohádku a autorskou tvorbu, si Kubín poctivě hleděl také svého civilního povolání středoškolského profesora. Dohromady vystřídal pět učitelských míst mezi lety 1891 až 1925 a během té doby vydal řadu učebnic, slovníků a konverzačních cvičebnic pro studenty francouzštiny. A právě z francouzské strany přišlo v roce 1929 první oficiální uznání Kubínovi práce, když mu francouzské ministerstvo školství udělilo lektorský titul *Officier de l'Instruction publique*. O tři roky později byl autor *Českého Kladska* zvolen jako mimořádný člen Královské české společnosti nauk a v roce 1934 byl již členem řádným.

²²VŠETIČKA (1980:51)

²³ŘÍHA Václav (1867-1937), Václav Říha je ve skutečnosti pseudonym Václava Tilla viz. výše.

Rok po konci druhé světové války se stal také řádným členem České akademie věd a umění. Vrcholu svého vědeckého uznání dosáhl na samém sklonku života. V roce 1958 byl zvolen čestným členem Národopisné společnosti Československé akademie věd. O čtyři léta později byla v Antverpách založena mezinárodní společnost pro bádání o lidové próze - International Society for Folk-Narrative Research. Jejím prvním čestným členem se stal Josef Štefan Kubín, tehdy osmadvadesátiletý, ale stále svěží pán.

Kromě uznání vědeckých, přišla po válce i ta umělecká. Roku 1947 to byla Pocta země České, v roce 1954 obdržel Kubín titul zasloužilý umělec a při příležitosti stých narozenin se stal umělcem národním. Za zmínku stojí i svědectví rodáka z Běchar u Jičína Karla Šoltysy,²⁴ který si na dobu kolem Kubínových stých narozeniny pamatuje: „Kubín tehdy bydlel v Praze u svého syna, z Jičína tam přijela delegace gratulantů. Jak on tak i jeho syn byli už stařečkové. Syn radil otci, ať zůstává víc doma a naproti tomu jeho táta chtěl pořád mezi lidmi, být venku. I ve svých sto letech si tak udržoval bystrý mozek a lačnost po přítomnosti tam, kde se něco dělo.“

Svým svérázným způsobem projevu si Kubín ve svých prózách vydobyl pozici hned vedle V. Vančury a B. Hrabala. Všichni tři se totiž vymykali zažitým představám o dobré knize, ale všichni tři dobré knihy psali. Nebyla to však jen vina stylu, ale také a především porozumění svým hrdinům a hluboká znalost obyčejných lidí, jejich hodnot, charakterů a také jejich starostí.

²⁴ ŠOLTYS Karel (1924), český malíř, krajinář, řezbář a spisovatel. Člen Mezinárodní společnosti Jaroslava Haška a autor soch Švejka.

1.5. Konec života

Kubín se na sklonku života stal doslova živoucí legendou české literatury. Zatímco kolem dvouletého Kubína procházela v roce 1866 pruská a rakouská vojska, a o pár dní později Rakousko prohrálo v bitvě u Hradce Králové, v posledním roce Kubínova života vyšel román M. Kundery *Žert*. Ve vesmíru se pohybovali první kosmonauti. Jako zajímavost uvádím trable Svazu českých spisovatelů, kteří si nevěděli rady s dárkem pro stoletého oslavence. Nakonec se Kubína raději zeptali a výsledkem byl ohňostroj nad parkem u dobříšského zámku, který tehdy fungoval jako základna spisovatelského svazu.

Po stém výročí Kubínova narození následovalo stoprvní, poslední, kterého se mohl zúčastnit. Josef Štefan Kubín zemřel poslední říjnový den roku 1965. Otakar Chaloupka vzpomněl ve své knize na okamžik, kdy se o Kubínově smrti dozvěděl. *„Bylo to bolestné překvapení, když jsem jednoho podzimního dne otevřel noviny a našel v nich jeho fotografii černě orámovanou. Připadalo mi jako by odešel do listopadových mlh, aby se ještě jednou prošel krajinou kolem Jičína... Neboť jemu by na této procházce nevadilo, že je sychravě chladno, on nesl svůj žár uvnitř.“*²⁵

Vysoký věk, kterého se Kubín dožil, byl v jeho rodině patrně něčím úplně běžným. Jeho otec se dožil čtyřidevadesáti let a strýc Jana Kubína zemřel dokonce ve sto čtyřech letech. Díky tomu se Kubínovi podařilo své dílo zkompletovat a uzavřít, přesně tak, jak sám chtěl. Jediné co mu možná ještě leželo v hlavě, byla moderní pohádka, ale na tu už nedošlo. Tato část si závěrem zaslouží dva z Kubínových aforismů, které vystihují jeho vztah k životu a odrážejí se v jeho díle.

*„Chtít předělat lidi na jeden vzorek je tak bláhové, jako předepsat louce jeden květ.“*²⁶

*„Sbíráme zkušenosti, abychom z jejich obsahu tvořili moudrost života.“*²⁷

²⁵ CHALOUPKA (1966:120)

²⁶ KUBÍN (1985: 357)

²⁷ Tamtéž

VII. DOBOVÁ POZICE J. Š. KUBÍNA V ČESKÉ PRÓZE

2.1. Mnichovská dohoda

První ryze autorská kniha a zároveň první část *Jivínských rapsódií* Josefa Štefana Kubína, *Hrozná chvíle*, vyšla v roce 1941. Byla to doba okupace, kdy český národ zoufale potřeboval pozvednout na duchu a věřit v osvobození. Již sám titul knihy jakoby napovídal, v jak těžké době se mladé Československo, v tu chvíli fakticky neexistující, nalézalo.

První povídky *Jivínských rapsódií* se začaly rodit v průběhu roku 1938, ve kterém také přišla první rána pod pás od spojenců v podobě Mnichovské dohody, podepsané zástupci Velké Británie, Francie, Itálie a Německa 29. září v Mnichově. Byla to i obrovská rána českému kulturnímu životu, který se velkou měrou orientoval zejména na Francii, ve které celý český národ spatřoval svého největšího spojence. Pomalu také začínalo být jasné, že se hitlerovské Německo nehodlá spokojit pouze se „žvancem“ v podobě Sudet, nehledě k tomu, že své si z Československa přivlastnili Poláci, především však Maďaři. Nejčernější obavy se vyplnily v ranních hodinách 15. března 1939, kdy prezident Emil Hácha po Hitlerově nátlaku odevzdal zbytek Československa pod „ochranu“ Velkoněmecké říše. Výsledkem bylo odtržení Slováků, kteří vytvořili Slovenský štát a vznik Protektorátu Čechy a Morava.

Zanedlouho po těchto událostech Hitler napadl Polsko a začala druhá světová válka. Nejen hranice státu dosáhly drastických změn. Začal také odliv té části inteligence, která se právem obávala tvrdých represí za odmítavý postoj vůči Německé expanzivní politice a také značná část židů, kteří měli dobré zprávy o situaci židů v Německu. Mezi prvními opustil republiku P. Tigríd, který byl na první straně seznamu gestapa a náhodou byl v březnu v Londýně, kde pak také za války působil. Následovali jej F. Langer, V. Fischl do Anglie, zatímco Spojené státy staly útočištěm pro J. Voskovce a J. Wericha. Emigrace znala i směr do Stalinova SSSR, kam se uchýlil například Z. Nejedlý.²⁸

²⁸NEJEDLÝ Zdeněk (1878-1962), český historik, muzikolog a politik. Proslul zejména jako obdivovatel Bedřicha Smetany, na druhou stranu odsuzoval Dvořáka. Po únorovém převratu se mu dostala jako ministru školství do rukou moc, díky níž prosadil masové vydávání děl Jiráskových a Smetanových. LEHÁR, STICH, JANÁČKOVÁ, HOLÝ (2004:487)

Ještě před okupací začala česká literární scéna postupně měnit svou tvář, značná část umělců si totiž byla vědoma nebezpečí v podobě fašistického Německa. Z tohoto pohledu jsou nejznámější románové vize Karla Čapka a hry Osvobozeného divadla. Také poezie zachytila nástup fašismu.

Postupně se básníci přestávali obracet k jednotlivci, ale spíše k národu. Tématem se stalo odhodlání, ale i hořké pokoření. K nejvýznamnějším sbírkám patřilo *Září 1938* od V. Holana a sbírka *Domov* J. Hory, v ní pak především báseň *Zpěv rodné zemi*.

Během období takzvané druhé republiky docházelo ke kritice a pochybování o hodnotách, na kterých Masaryk vystavěl Československo. Během této doby narůstal antisemitismus a útoky proti Voskovci a Werichovi, Karlu Čapkovi a dalším autorům. Někteří katoličtí literáti sice aktivně nepodporovali hitlerovské Německo, ani s ním nesympatizovali, zato vinu svalovali na židy. Mezi čelní protagonisty těchto tendencí patřil J. Deml, který ve své knize *Šlépěje 25* píše: „Řekne-li vám někdo, že žid je také člověk, hned mu vyrazte čtyři zuby a zeptejte se ho, co znamená slovo Pilátovo: *Ejhle, člověk!*“²⁹

2.2. Okupace

Po březnové okupaci došlo k semknutí těch, kteří nekolaborovali, což byla přeci jen valná většina. Přispěla k tomu první vlna zatýkání a deportací pro Německo nebezpečných osob, mezi nimiž byl i bratr Karla Čapka, Josef. Další ránu zasadili českému národu okupanti 17. Listopadu 1939, když uzavřeli vysoké školy, přičemž několik studentů rovnou popravili a přes tisíc dalších skončilo v koncentračním táboře Sachsenhausen. Kromě toho byli v průběhu války nasazováni mladí lidé na práci do Německa. Represe však nebyly dostatečně účinné a pomalu začínal narůstat protifašistický odboj, který se dělil na demokratický a komunistický (ten fakticky vznikl až po napadení SSSR Německem). Proto dostal protektorát v průběhu roku 1941 nového „říšského protektora“ Reinharda Heydricha, který měl za úkol zlikvidovat narůstající český odboj. Na Heydricha byl však 27. května 1942 spáchán atentát českými výsadkáři, kterému o několik dní později podlehl. Následovalo stanné právo a tzv. Heydrichiáda. Během ní fašisté vypálili vesnice Lidice a Ležáky a popravili tisíce lidí. Mezi nimi byl i Vladislav Vančura, který doporučil k vydání Kubínovu *Hroznou chvíli*.

²⁹LEHÁR, STICH, JANÁČKOVÁ, HOLÝ (2004:671)

Někteří zatčení jen náhodou unikli, jako například V. Černý³⁰ a F. Halas. Do konce války si okupace vybrala svou krutou daň také na dalších literátech, kteří zahynuli ve věznicích nebo koncentračních táborech. Mezi ně patřil již zmíněný Josef Čapek, K. Poláček nebo J. Fučík. Pod koly německého auta zahynul také mladý židovský básník J. Orten.

Dohromady si druhá světová válka vyžádala životy asi tří set tisíc československých občanů a přes sto tisíc českých židů.

Okupace měla za následek postupné ochuzování literárního života, ruku v ruce s narůstající cenzurou. Přestaly vycházet překlady z angličtiny, francouzštiny a ruštiny. Z domácích umělců nemohli na vydání svých děl pomýšlet emigranti a především židé. Z knihoven byla postupně vyřazována díla demokratických autorů např. Karla Čapka. Postupně ubývalo také deníků a časopisů, které se navíc stávaly nucenou tribunou propagandy.

V prvních dvou letech protektorátu ještě mohla vycházet díla levicových a liberálních autorů. Díky tomu vyšel Horův *Jan houslista* nebo Holanův *Sen*, což byly sbírky evidentních protiokupačních veršů. V té době mohl vyjít i první díl Vančurových *Obrazů z dějin národa českého*. Postupně však byla česká literatura utlumena a čím dál více tiskovin bylo omezováno nebo nuceno ukončit svou činnost. Podobný osud stihl celou řadu nakladatelství. Naopak sílil vliv kolaborantského tisku, především *Árijský boj* a *Vlajka*.

Jako protipól tomuto tlaku existoval ilegální tisk. Vyšlo především přes šedesát čísel komunistického *Rudého práva*, na jehož vydávání se významnou měrou podílel Fučík. Z demokratického odbojového tábora se zase mezi lid šířil časopis *V Boj*, do kterého přispívala, později zatčená, M. Jesenská.³¹ K informovanosti obyvatel protektorátu přispívalo také české vysílání BBC, které přes zákaz poslouchala velká část lidí. Rádía byla totiž zaplombována proti seřízení na krátké vlny, na nichž se „Londýn“ přenášel.

³⁰ČERNÝ Václav (1905-1987), český literární vědec, překladatel a filosof. Věnoval se komparatistice, kterou také učil na FF UK v Praze. Po roce 1951, pro nesouhlas s marxistickou literární vědou, musel z univerzity odejít a byl i vězněn.

³¹JESENSKÁ Milena (1896-1944), česká novinářka a fejetonistka. První překladatelka děl Franze Kafky do češtiny. Pomáhala organizovat útoky židů do Polska. Zemřela v koncentračním táboře v Ravensbrücku, kde měla funkci ošetřovatelky. LEHÁR, STICH, JANÁČKOVÁ, HOLÝ (2004:923)

Próza během okupace se rozdělila na tři proudy, které zdánlivě nereflekovaly současnost. Byl to proud psychologické prózy, dále próza založená na historických tématech a třetí část literatury se vracela k lidové tradici. Do třetího proudu patřil i Kubín, kterému paradoxně těžká doba pomohla autorsky vyniknout.

Mezi autory psychologického románu patřili za okupace především J. Havlíček a J. Glazarová. Hlavní ikonou tohoto žánru však byl V. Řezáč. Během války mu vyšla trojice románů: *Černé světlo*, *Svědék* a *Rozhraní*. V jeho románech probíhá zápas dobrého a zlého, což bylo v té době chápáno jako reflexe současných poměrů.

Historický román měl za protektorátu připravenou ideální půdu. Historická témata mohla mnohem snáz zakamuflovat kritické myšlenky a idea pospolitosti národa je v rámci historie poměrně logická. Kromě narážek na současnost samozřejmě bylo hlavním důvodem uvědomění si vlastních bohatých dějin. Hlavní postavou tohoto proudu byl Vančura včele se svými *Obrazy z dějin národa českého*, které do svého zatčení stihl dopsat až k vládě Václava II. K dávné historii se obrátil také Olbracht ve zpracování témat kronik a legend *Ze starých letopisů*. Mezi jinými vynikl zejména K. Schulz románem *Kámen a bolest*, který měl být trilogií o slavném italském malíři a sochaři Michelangelu Buonarrotim. Schulz však zemřel již na začátku práce druhého dílu, který nazval *Papežská mše*, a tak světlo světa spatřil jen první díl *V zahradách Medicejských*. Schulz zde zobrazil protiklady jako fanatismus a pokora, nebo ošklivost a krásu. V hrůzách doby se nachází paralela k válečné současnosti, doplněné o Michelangelovo hledání smyslu bytí.

Přední osobností proudu třetího byl Josef Štefan Kubín, kromě něj se lidovou tradicí a folklórem nechali inspirovat i další autoři. Jedním z nich byl i J. Drda, jenž ve svém *Městečku na dlani* vytvořil obraz maloměsta Rukapáně před první světovou válkou. Jeho obyvatelé prožívají každodenní radosti i smutky, stejně jako hrdinové Kubínových *Jivínských rapsodií*. Trochu odlišný přístup zvolil Eduard Bass v románu *Cirkus Humberto*, kde sleduje jednak cirkusový svět jako takový, ale i jednotlivé osudy postav v popředí s cirkusákem Vaškem.

2.3.1. Jivínské rapsódie a doba jejich vzniku

A do toho všeho vpadl právě Kubín se svou první rapsodií. Jak již bylo zmíněno, jednotlivé povídky se rodily na papíře již od roku 1938, aby je počátkem roku 1941 dostal do rukou Vladislav Vančura, který pracoval pro nakladatelství Družstevní práce. Na Zbraslavi 15. dubna téhož roku zalepil Vančura do obálky dopis pro J. Š. Kubína a odeslal jej. Uvádím zde text dopisu v plném znění (část je citována již v úvodu první kapitoly):

„Vážený pane profesore,

Přelouskl jsem Vaši knihu a vidím, že je to věc náramná, živá, krásná – krátce: k pomilování! Četl jsem ji s pocitem veliké radosti.

Vy, vážený (a dovolte, abych řekl i drahý) pane profesore, máte zajisté dar a znalost jazyka, o němž se dnešním umručeným spisovatelům ani nesnívá. Kéž byste napsal ještě aspoň 20 svazků!

Rozumí se, že Hrozná chvíle doporučím k vydání s největším nadšením a co nejrozhodněji.

K svým superlativům bych chtěl dodat, že mě trochu udivilo věnování. Připadá mi, že je dočista z jiného světa než text.

S výrazem úcty oddaný V. Vančura

P.S. Kniha by se mohla rovnou sázet. Bude ilustrována? Neznám malíře, který by to dovedl. V.V.³²

O osudu *Hrozná chvíle* bylo rozhodnuto a ještě téhož roku vyšla. Začátkem roku 1942 poslal Kubín Vančurovi druhou knihu *Jivínských rapsodií Blesky nad hlavou*. Svůj dojem odeslal Vančura 10. března na korespondenčním lístku, opět jej pro ilustraci uvádím v plném znění. Nikdo netušil, že jeho autorovi zbývají necelé tři měsíce života.

„Vážený pane profesore, myslím si o sobě, že rozumím spisovatelskému řemeslu, a že mi věci umění nejsou cizí. – Je-li to pravda, pak mi, vážený mistře, dovolte, abych řekl, že Vaše povídky jsou nádherné, překrásné, nesmrtelné pokud běží o způsob vypravování. – Být lektorem je přece jen štěstí!

S mnoha pozdravy Váš ctitel a vyznavač Vašeho umění Vladislav Vančura³³

³² Vančurův dopis Kubínovi z 15. 4. 1941, Literární archiv Památníku národního písemnictví Staré Hradky

³³ Vančurův korespondenční lístek Kubínovi z 10. 3. 1942, Literární archiv Památníku národního písemnictví Staré Hradky

Pokud se takto vyjádřil o knize Vančura, bylo pravděpodobné, že ji bude následovat osud její předchůdkyně. Druhé *Jivínské rapsódie* vyšly opět v Družstevní práci roku 1942. Následovaly ještě tři další knihy: *Srdce v bouři* (1944), *Stíny jdou za námi* (1945) a *Divoké přehánky* (1948).

První autorská kniha *Hrozná chvíle* zaznamenala velký čtenářský úspěch. Kubín si nemohl být jistý, jak jeho povídky přijme veřejnost. Uklidnit ho mohla nadšená odezva Vančury, ale úspěch nezřídka dělají čtenáři, kteří jsou konečnými soudci. Kubín si opravdu nemohl vybrat vhodnější dobu, ačkoliv ta nebyla českému národu nijak příznivě nakloněna. Jenomže právě těžká doba přiměla čtenáře spíš otevřít knihu, ve které byly příběhy obyčejných lidí žijících na maloměstě. Příběhy o to víc přitažlivé, protože v nich Kubín vykreslil celé spektrum městské společnosti, lidi chudé i bohaté se všemi starostmi a radostmi každodenního života. Navíc z příběhů, ač končí mnohdy tragicky, číší ryzí lidový optimismus. Tedy to, co národ v době okupace a všeobecné skepse potřeboval nejvíc.

Jak je vidět v první kapitole, nenastoupil Kubín do české literatury nepřipraven. Právě naopak, teoreticky byl vybavený jako nikdo jiný. Obavy mohl budit spíše jeho věk. Sedmasedmdesátiletý debutant, to opravdu nebylo zvykem. V takovém věku už mnohý literát ztrácí tvůrčí sílu a schopnost udržet svou knihu na uzdě. Kubín však psal své povídky ještě o téměř dvacet let později. Pravdou ovšem je, že první dvě knihy *Jivínských rapsodií* (*Hrozná chvíle*, *Blesky nad hlavou*) zastiňují tři následující (*Srdce v bouři*, *Stíny jdou za námi*, *Divoké přehánky*). V nich některé povídky působí mnohdy vlekle a nezajímavě. O Kubínovi se dá také říct, že byl perfekcionista. „*Já mám jiný výraz než druzí spisovatelé – především proto, že nepustím do textu větu, která není jako křišťál.*“³⁴ To byl, mimo jiné, výsledek dlouholetého vývoje a velké tvůrčí sebekázně, která se tolik lišila od autora studentské sbírky veršů *Vlny a vlnky*. Ukázalo se tedy, že nemusí být vždy pravdou přísloví: devatero řemesel, desátá bída. Že totiž překladatel, autor učebnic, folklorista, dialektolog, sběratel pohádek a také jejich autor, může být i autorem umělecky hodnotné beletrie. Kubín spolu s *Hroznou chvílí* nesl totiž na trh i svou dobrou pověst, která by neúspěchem mohla být zpochybněna.

³⁴CHALOUPKA (1966:71)

2.3.2. Charakteristika Jivínských rapsodií

O čem tedy *Jivínské rapsodie* vlastně jsou? Jak už bylo výše napsáno, jedná se o pět svazků povídek, které se odehrávají v Kubínově rodném městě Jičíně a jeho nejbližším okolí. Kromě toho je také potřeba určit dobu, ve které se tyto krátké prózy odehrávají. Dá se říct, že téměř veškeré povídky je možné zařadit do druhé poloviny devatenáctého století, do doby Kubínova mládí, tedy přesněji šedesátých, sedmdesátých a osmdesátých let. Pestrá je paleta postav, které zde vystupují. Jsou to muži, ženy i děti, a to nejrůznějšího sociálního řazení. Od prostých chalupníků, žijících ve vsích okolo Jičina, přes řemeslníky, měšťany, intelektuály až ke státním úředníkům. Na tomto prostoru vytváří Kubín svou hru postav.

„Jistá míra autorova společenskokritického odstupu neumenšuje však jeho zdravou skepsi a jeho kriticismus, jimiž nahlíží mnohé svoje postavy a figurky. Kubín je totiž nejenom miluje a laská, ale i kritizuje a ironizuje. Posmívá se slabostem, nedostatečné vůli a odpovědnosti, provinciální povrchnosti, malosti a chorobné titěrnosti Jivínských.“³⁵

V jednotlivých textech je znát detailní znalost prostředí a lidí, kteří v nich účinkují. Kubín rozděluje jednotlivé typy postav i podle hodnot. Zatímco chudý člověk má dost starostí, aby měl večer co jíst on a jeho rodina, lidé zámožnější, kteří tuto nutnost nepocítují, se utápějí nezdědkou v malichernostech a banálních situacích. To ovšem není dáno necitlivostí obyčejných lidí, ale dobou a situací, která na ně tlačila, tedy realitou života. Jak rozdílné je pojetí ztráty v první povídce *Hrozná chvíle Kytinkách* a *Bouřce* ze sbírky *Blesky nad hlavou*. V první z nich Vašík ztrácí matku:

„Jenže na Lásku trhlo zle – před samým létem umřela mu žena, dyž tomu byl nejmíň rád. Suchá nemoc ji sklátila, jako vítr to padanče. Lásko se chytil za hlavu, ale co platno, politoval ji, taky slzička ukápla, víc nemůžem u nás dělat. V takové rodince život se nemazlí, na mnoho citlivosti není kdy. A pak: jako dlaň i srdce tu má své mozoly! Odpočívej, mámo, v pokoji, nám zas rachotí kolo dál.“³⁶

Následně ale Vašík po jedenácti letech od smrti matky ztrácí i otce. Ani tehdy není čas truchlit příliš dlouho a vše se rychle vrací do starých kolejí.

³⁵VŠETIČKA (1980:61)

³⁶KUBÍN (1961:10)

„Hrobník mu ukázal čerstvý rov, a Váša na něm vyplakal své žaly. Konečně jej pohladil, udělal tři křížky a – sbohem tatínku, spěte sladce. Ohlédl se kolem, hlína byla jen tak, a Váša pokývl smutně hlavou – jestli pak se tu jednou taky kytinka zasměje? Bodejť, musíme někdy s Majdou, a hrobeček bude jedno kvítí... Pak doskočil na obecní úřad, kde mu vydali tátovy svršky – kabát, klobouk, tulové hodinky a řemesní nádobí. Sbalil to do ranečku, ohlédl se po městě, pokývl hlavou a jde... Třebaže tátova smrt zachvěla všemi kořínky našich lidiček, dva tři dni, a oba oželeli. Jinak to u takových nejde: odešel, dej mu pámbu věčnou slávu, nám tu zbyl nový shon.“³⁷

V povídce *Bouřka* vytváří situaci ztráta klobouku učitele Jíči, kterému jej vymění auskultant Panoch za cylindr (bouřku), která je mezi měšťany v nemilosti. Venku prší a učitel, aby nemusel s potupnou pokrývkou hlavy pár metrů po ulici, pošle bouřku po hrobníkovi domů. Malicherné dilema je podtrženo útrpným čekáním na hrobníka, který se staví cestou hospodě, zatímco učitel doma stydne nedělní husa.

„Aha,“ povídá, „nechceš, aby ti zmokla bouřka! Šmolko jeden, ty nosíš taky cylindr? Že tě máma nezastudila v samé skořápce! Di do Gödölö křen kopat! Ani bych si tím hlavu nezostudil...“ Panoch se na něj požíval se smělym úsměškem... Zabouřilo v něm, jako odezva plytkých předsudků, které vypučely taky v Jivíně za oněch dob. Ano, cylindr byl tehdy na venku v nemilosti, kdekdo si na něm hleděl smlsnout... Bůh suď, nějaká slepá mánie obloudí časem horké hlavy.³⁸

Hrozná chvíle obsahuje povídky více či méně tragikomické. Jejich hrdinové často podléhají svým vášním, nedostatkům tolerance a sebekritiky, nebo jen jednoduše svému osudu. Již samo slovo rapsódie v původním významu znamenalo epickou skladbu vznešeného obsahu. Nejedná se o žádný chvalozpěv, Kubín sice opěvuje krásu rodného města a lidového jazyka, zato jeho obyvatelé nedostávají nic zadarmo. Štěstí dostávají podle toho, kolik si ho k sobě svou srdečností pustí. Tak v povídce *Vina* doplácí řezník Sádlo na svou vznětlivost a chamtivost, když v afektu zabije svého syna, který propije peníze na nákup prasete. Sádlo, pro kterého je do té doby obchod téměř vším, zakamufluje celou vraždu jako nehodu. Jenže od té doby se mu nedaří, sám se utápí v depresi a také před lidmi na něm ulpěl stín podezření. Nakonec se v zoufalství utopí. Jinou tragikomickou postavou je rada Večerek v povídce *Rukavička*. Na procházce v lipové aleji ztratí rukavičku a v hlavě se mu rozjede série konspiračních teorií, coby se mohlo stát kdyby...

³⁷ KUBÍN (1961:39)

³⁸ KUBÍN (1947: 312)

Výraznou měrou se na dějích jednotlivých povídek podílejí také Kubínovi *bambuláci a veselíci*. Jde o nejrůznější typy šprýmařů a taškářů, kteří byli svým optimismem autorovi velmi blízcí.

Veselík je v Kubínově podání zjev spíše individuální a pokaždé něčím výjimečný, ať už svou vynalézavostí, vtípem, nebo ostrým jazykem. „*O Kubínových veselících, jejich temperamentu a nezdolném životním optimismu prostě platí: nežli takový mrzout a škarohlíd roztopí pec, to už veselík dauno vytahuje chleby.*“³⁹ Klasickým veselíkem je mladý řezník Bulva, který je hlavním hrdinou povídky *Sokové v Divokých přeháňkách*. Ten si namlouvá dívku ve vsi Ostružno⁴⁰, kde se mu protivníkem stává místní mladý učitel. Bulva mu s kamarádem provedou na oko ve třídě inspekci, při které jej dokonale zesměšní, jenomže učitel si žert nedá líbit. Jičínský soud Bulvu posílá na pět dní do vězení a celá akce mu tak přináší hlavně ostudu, zatímco srdce dívky nakonec patří učiteli. „Happy End“ je u Kubína však spíš výjimkou.

Oproti veselíkům jsou bambuláci jevem hromadným. „*Bambuláci tvoří vlastně jakýsi šibalský cech, v němž jsou náležitě sehráni a velmi dobře si rozumějí.*“⁴¹ Bambuláci tvoří v Jivíně jakási společenství určená zejména hospodou, ve které se scházejí. Jejich obětí se v povídce *Pytel nudlí* ze sbírky *Blesky nad hlavou* stane obchodní cestující pan Velich, jičínský rodák.

O šprým si koleduje při každé návštěvě místní Besedy (povídka se neodehrává v Jivíně, ale ve městě B.), kde se naparuje svými smyšlenými zážitky z cest. I svými způsoby se vymyká svému prostředí, a to jej v podobě bambuláků trestá. „*Jinak tůni jeho duše plnily spíš mělčiny než hloubky. I možno říct, že byl jako hruška malovánka, vábná napohled, ale sama bez chuti. Rád kouřil jen pachilja, španělské cigarety, balené tabákovým listem, místo naším papírkem,*“⁴² Kumpáni z Besedy totiž vyrobí falešnou pozvánku na oběd k císařskému radovi Rožánkovi,⁴³ který má dvě dosud neprovdané dcery. Rožánek vidouc, že si z Velicha někdo vystřelil, ho přeci jen pozve na oběd, ale dceru mu rozhodně neslíbí. Jenže vychloubačný Velich se touto iluzí začne chlubit hned po příchodu do hospody. To se doslechne rada Rožánek a Velichovi pohrozí

³⁹VŠETIČKA (1980:68)

⁴⁰Viz Přílohy, str. 59, popis ek číslo 3

⁴¹VŠETIČKA (1980:69)

⁴²KUBÍN (1947:301)

⁴³V Českých Budějovicích skutečně žil císařky rada, poslanec a zlatník Robert Rožánek (1852-1928). Nakolik však použil Kubín reálné osobnosti je pouze spekulace, stejně jako vydávat B. za Budějovice.

soudem. Ten neunes tíhu žertu a prchá do rodného Jivína. Jivín se zde stává útočištěm, kde Velich nachází klid a štěstí. Platí tu, že pokud má člověk svůj domov v srdci, má se také kam vracet.

Dalším důležitým faktorem, který přispěl ke vzniku *Jivínských rapsodií*, byly zdroje příběhů. Hlavními byly Kubínovy vzpomínky na to, co sám slyšel nebo prožil, vedle nich stála autorova bohatá fantazie a v neposlední řadě i sny. V případě snů by se dalo mluvit o jejich dvojitým využití, buď nechal snít hrdiny, anebo využíval snů vlastních k dobarvování děje. Jedna povídka je však zcela vystavěná na snech, *V objetí ochechule* ze sbírky *Srdce v bouři*.

Povídka *V objetí ochechule* zobrazuje chalupníka Maťátka, žijícího se svou ženou ve vsi Březina. Maťátko se stane obětí lotynky, číselné losovací hry, která slibuje při troše štěstí velké bohatství. Aby nasázel správná čísla, pořídí si i snáře. A právě ve snech a jejich výkladech vzniká Maťátkova posedlost. Postupně mu nestačí vlastní sny, ale obchází i sousedy po okolí a vyptává se na sny jejich. Přitom si v hlavě vytváří jakousi pseudovědu, které bezhlavě věří. Výsledkem je celkem klasický případ závislosti, kdy Maťátko postupně prohraje všechny peníze a pomalu přichází o majetek. Úpadek nakonec nepřežije jeho žena a zničený Maťátko vsází posledních dvacet zlatých na náhodná čísla. K vlastnímu překvapení vyhrává velké peníze, ale ačkoliv dá dohromady hospodářství, nakonec umírá na hrobě své ženy. Maťátko je potrestán za svou vinu a nelze ani říct, že by byl obětí, protože lotynka mu nakonec peníze přeci jen vydá. Podobná látka týkající se lotynky není tak úplně ojedinělá a s podobnou grácií ji zpracoval například Jan Werich.

Kubín v povídce poukázal na neblahý vliv, který tato hra měla na prosté lidi, kteří se chtěli vymanit ze své bídy. Jejich menší rozhled pak umožnil stát se spíš závislými, než lidmi z vyšších vrstev.

Jistou zvláštností je opakování jednoho motivu v dalších povídkách. Tak například v *Kytinkách* jeden ze sousedů v hospodě vypráví krátký příběh, který je v druhé knize *Jivínských rapsodií* zastoupen jako samostatná povídka *Zpytavý ženich*. Je to povídání o mladém muži, který by se rád ženil, ale nevěstu si vybírá podle zdraví rodiny. Postupně se stává především terčem krutých žertů, pro své vyptávání po nemocech. Uvádím nejprve úryvek z *Kytinek*:

„To sem znal někýho Smolíka tuhle z Moraučic, hezkej, mladej hoch, měli tam chalupu. Ale věčnej vám ženich, ten se holky z chybnýho rodu bál, ó jej! To každou zkoumal do třetího kolena – jakou kdo měl u vás nemoc, jakou chybu? A to je všechny prošel vod táty a mámy, až na pradědy. Pomalu se mu s tím začali všude smát. – Jednou vám taky tancoval s Andou Vousevou, znáte to, tudle z Nemyčeuse, holka zdravá jako rys.“⁴⁴

Z povídky *Zpytavý ženich*:

„Vojta Drbek přejal po otci pěknou chalupu v Jivínku... V mladších letech býval dychtivou touhou dívek i v okolí, ale bezděky si to pokazil úsilnou zvědavostí, je-li holčina, na kterou začal myslit, ze zdravého rodu, což hleděl vypátrat aspoň do třetího kolena. (taky tohle pochytil od bratra.) A tak kamkoliv zavítal, jako možný nápadník, už věděli, aha, ten jde zkoumat naše nemoci až k pradědům. I nabrali si ho proto na nejednom místě kapitálně na rohy! Tuhle to zas milým Drbkem šklublo – Hola, v Belnici je muzika! To tam jistě bude Anda Vovsová! Ta by mohla...“⁴⁵

Dále Kubín své prózy obohacoval o různá vyprávění, která se přímo nevztahovala k ději. Jsou to krátké příběhy, jejichž původ kromě vlastní autorovy fantazie vychází z folkloristického sběru. Kubín je vkládal do úst svým postavám při nejrůznějších příležitostech, přitom nejčastěji v hospodě, která se stala místem sousedského styku. Někdy až zakrývají hlavní dějovou linii. Kubínovi tu šlo především o autentičnost jejich hovorů a také o obohacení jednoho samého příběhu. Někdy se mu to daří, ale v některých pozdějších povídkách to je zdroj jisté rozvleklosti, která jde ruku v ruce s čtenářskou nudou. S tím také souvisí množství přísloví, které Kubín používá přesně tak, jako to dělali jemu známí lidové vypravěči.

Na rozdíl od mnoha jiných spisovatelů, nemusel Kubín hledat jinde než ve své hlavě, ale bavilo ho také vytvářet přísloví nová. *„Pro Vančuru i Kubína je svým způsobem příznačné, že u leckterého přísloví lze jen se značnými obtížemi zjistit, je-li lidového nebo umělého původu.“⁴⁶*

⁴⁴KUBÍN (1961:44)

⁴⁵KUBÍN (1947:295)

⁴⁶VŠETIČKA (1980:94)

2.3.3. Jazyk a styl

Kapitola sama o sobě jsou Kubínovy nadávky, kterými se jivínské postavy častují. Nejsou to však nadávky nijak zvlášť hrubé nebo vulgární. Stávající nadávky Kubín ještě rozšiřuje o své vlastní novotvary, mnohdy víc básnické, než urážlivé. „*Kdybychom vybrali třeba všechny nadávky začínající písmenem h, stálo by v něm* (pozn. slovníku): *hadraba, hadrabajzna, hadranožka, hadule, hajdala, hajdalajda, halabrána, halaburda, halalurda, haládrije, hambous, harapínka, hejcibulka, hernut, hlúzovina, hoprdička, hovadník, hovenik, hovnivář, hudrmanka, hulák, hurdaburda, huťapa, hužvalda, hyzlík.*“⁴⁷

Svým specifickým stylem se Kubín částečně stylizuje do pozice lidového vypravěče. Navazoval na lidovou mluvu, podtrženou smyslem pro jazykovou komiku a novotvary. Jeho jazyk je velmi svérázný a je jakousi syntézou lidového a spisovného jazyka.

Kubín své knihy obohacoval ovšem nejen o vlastní novotvary, ale z hlubin zapomnění vytahoval výrazy, které soudobý čtenář mohl znát jen stěží. Byla mezi nimi slova jako: „*čistecká* (=voda), *krot* (=krotké zvíře), *lajsko* (=hejno), *limonka* (=limonáda), *malovánka* (=malba), *omydlík* (=spěrek mýdla), *podivánka* (=podívaná), *podlud* (=podvod), *topič* (=topivo) nebo *viřtlák* (=uzenkář).“⁴⁸

Některé Kubínovy novotvary vycházely z přesvědčení, že slova vzniklá určitou příponou, nemají v českém jazyce co dělat a je potřeba je postupně vymýtit. Zejména nesnášel slova vzniklá příponami –árna a –írna, která nahrazoval vlastními neologismy s příponami –na, -lna, -ovna. Vznikla tak slova jako: „*drůbežna, mléčna* (místo *mlékárna*), *pečna* (místo *pekárna*), *punčošna* (místo *punčochárna*), *tanečna, účetna, čekalna, čitalna, kovalna, plovalna, tiskalna, brousilna, holilna, kouřilna, mučilna, sušilna, udilna, potravna* (místo *spižárna*), *lékovna* (místo *lékárna*), *noclehovna, cukerna.*“⁴⁹

Rozmanitosti dosahoval Kubín také pomocí velkého množství synonym, která se zejména týkala lidského těla.

„Pro „oči“ měl například výrazy *brůle, hledátka, hledělky, hledy, kuky, okule, okulky, vejčumky*; pro „ústa“ *maltazna, mluvnice, papa, papka*; pro „ruce“ *chňáry, kelky, pačmáky, pracny, šknjáry*, (*kelky a pačmáky označují také nohy*); pro „břich“ *náca, pudník, putník,*

⁴⁷VŠETIČKA (1980:95)

⁴⁸VŠETIČKA (1980:101)

⁴⁹VŠETIČKA (1980:103)

putníček, pupelec, svatej Ignác, terboch, vaňoch, vaňoušek, vejputník a pro „zadnici“ čudidlo, holička, masopust, prdidlo, sedačka, sedan, sedanka, sed'anka, usedlost, zadinka, zadní Indije.“

Dalším významným stylovým činitelem byla pro Kubína epiteta. Tvořil je především ze slov *národní, kudrnatý a smích*. Tato tendence je vidět dokonce u názvů některých knih, například: *Kudrnaté povídky* (1946) a *Bohatýr smích* (1953). Výraz *národní* používá Kubín ve významu „pořádný“ nebo „náramný“. „*Národní legrace, národní pozdvižení, národní lupínek (=pohlavek), národní šumel, národní třešně.*“⁵⁰ Obzvláště oblíbené slovo je *kudrnatý*. „*kudrnatý čoud, kudrnatý hlad, kudrnatý jazyk, kudrnatý nohy, kudrnatý smích, kudrnatá túra.*“⁵¹ Přímou salvy přívlastků pálí Kubín při slově *smích*. Využívá barvy, zvuky, hyperbolu či metaforu. „*červený smích, zlatý smích, hrčivý smích, sípavý smích, bláznivý smích, jedový smích, pepřné sousto smíchu, zlatý řetěz smíchu.*“⁵²

Nejen epiteta, ale i Kubínova přirovnání byla značně bohatá a pestrá. Jeho studnice opět čerpala především z lidové, venkovské a přírodní oblasti. „*Leží tu jako ryba v oleji; holky se budou vrtět jako moucha v pomejích; jste mi tu platná jako v kostele pes; třicet rytířů za ním jako bouřný splav; hubička mu voněla jako boží dřevec; každý tvůj krok je jako verš modlitby; všichni dřepí jako štěňátka nad pantoflem.*“⁵³

K dalším prostředkům, kterých Kubín bohatě využíval, patří také personifikace. Ta je v jeho textech nejčastěji spojována s abstraktními jevy, jakými jsou například smrt nebo samota. „*S paní Samotou se těžko otáčí; teď je pan Sirota tvůj táta; pan Kosina za zády číhá; paní Zubatá si hraje s námi na schovánku; hospodyně taky začal brát kolem krku pan Klíma; já slečnu Nikotinu nepěstují.*“⁵⁴

⁵⁰VŠETIČKA (1980:106)

⁵¹*Tamtéž*

⁵²VŠETIČKA (1980:107)

⁵³VŠETIČKA (1980:107)

⁵⁴VŠETIČKA (1980:109)

Kubín mnohdy zabrousil do světa komiky pomocí přiřazování vzájemně nesouvisejících pojmů, kdy spojoval abstraktní a konkrétní pojmy. „*Knedlíky smutku, legrace s knedlíkem, komedie s perníkem, komedie s havrany, komedie s drbáním, hřích proti koštěti, kaňka v kolovratě, osud se zelím, život bez rukávů.*“⁵⁵

V některých povídkách se dokonce zdá, že jazykové pestrosti dal Kubín přednost před dějem. Zejména pro dnešního čtenáře zvyklého na rázné dějové zvraty, může být řada Kubínových textů nudná. Je to částečně dané tím, že Kubín chtěl do svých příběhů doslova „vymačkat“ své srdce a vědomosti. Na kostru příběhu Kubín dokázal lepit své stylistické umění, někdy však až v nestřídmém množství.

Pro Kubína je také typické, že povídky na vhodných místech doplňuje o texty písní. Jeho hrdinové si prozpěvují skutečně často a dychtivě, sám autor uvádí texty písní někdy celé. Tato vášeň nepochybně plyne z jeho celoživotní lásky k lidové písni, kterou chce za každou cenu předložit čtenáři. Jeho hrdinové si zpívají především při práci nebo naopak ve společnosti. Každému prostředí samozřejmě Kubín vybral píseň na míru pečlivě, a tak v hospodách zpívají kumpáni písně víc rázné i vojenské, zatímco při práci o samotě zaznívá spíš píseň s milostnou tematikou.

Zajímavá je Kubínova práce s erotickými motivy. Vyprávěl o vztahu muže a ženy tak samozřejmě, že se nad tím nikdo ani nepozastaví. Kde by se mohlo zdát, že mezi chudými lidmi jsou mravy volnější, tam Kubín vidí především ryzost vztahů a lidskou přirozenost namísto přízemního puritánství. Zádrhel vzniká až v případě nerovnosti vztahů. Nejde však ani tak o nerovnost věkovou, jako spíš o nerovnost zkušeností a sociálního statutu. Pokud se v *Kytinkách* syn Vašík usadí po tátově smrti v jeho posteli vedle Majdy, není to důvod k řečem, ale jen k chvilkovému údivu. „*No, ale ucítili oba teplou stranu a nevedli dál o tom řeč. Postel sama neříkala tak dalece nic, jen mrkla očkem – nu, nevidáno. A tak místo táty spal tam syn. Půtka rázem vystydla. Postel pohostí někdy hejno blech, pročpak ne dva lidi? Však my se vedle sebe neuštkneme.*“⁵⁶

⁵⁵ *Tamtéž*

⁵⁶ KUBÍN (1961:40)

Důležitou součástí *Jivínských rapsodií* je prostor, ve kterém se příběhy odehrávají. Jičín byl v druhé polovině 19. století lokálním správním centrem, které až po první světové válce dosáhlo počtu přesahující deseti tisíc obyvatel. V době Kubínova mládí byl počet lidí žijících v Jičíně okolo šesti tisíc.

Úzce spjatý byl s Jičínem život obyvatel okolních vsí, kteří buď docházeli do Jičína za prací, nebo za obchodem. Jak se tento sociokulturní prostor promítl do Kubínova vyprávění, se pokusím nastínit v následujících kapitolách.

VIII. ANALÝZA VYBRANÝCH POVÍDEK: JIVÍNSKÉ RAPSÓDIE

3.1. Kytinky

Povídka *Kytinky* se nachází hned na prvním místě první knihy *Jivínských rapsodií* a zároveň je také povídkou, která je bez výjimky obsažena v každém výboru textů této pentalogie. Kromě příběhu samotného se zde čtenář může dobře zorientovat i v každodenním životě prostých lidí, a to nejen v jejich materiálních potřebách, ale i těch duševních. Jaké byly hodnoty a jak plynul čas hrdinům této povídky, vykreslil Kubín s velkou bravurou. A to vše na pozadí neobyčejně přirozeného a silného příběhu.

Tato povídka by se s jistou dávkou nadsázky dala i konkrétně datovat. Klíčová je událost odhalení památníku mistra Jana Husa 6. Července 1872, pořízeného tehdy z dobrovolných příspěvků.⁵⁷ V té době bylo hlavní postavě, Václavu Láskovi, necelých dvacet let. Z toho lze prostým odečtením odvodit, že děj rozehrává Kubín asi v roce 1861, kdy bylo Vaškovi devět roků.

Před otevřením samotného děje a jeho struktury je samozřejmě potřeba představit jednotlivé aktéry. Hlavním z nich je již zmíněný Vašík, obyčejný kluk poněkud prostšího ducha a v závěru, jak se ukáže, prudší povahy než jeho otec. Vašek jako jediná z postav prochází dějem od začátku do konce.

Jako prvního však Kubín představuje Vaškova otce. „*Pamatuji u nás jednoho zedníka a trochu jako štukatéra, jmenoval se Lásko. Ano, Bořivoj Lásko. Měl půldomek na Novém městě, proti Jordánu a k tomu koreček pole u vojenské práčovny. Sázel tam na půlku bandory, na druhé bývalo žito nebo pšenice.*“⁵⁸ Ten je rázný, ale dobrácký povahy. Kvůli nedostatku práce musí za výdělkem docházet poměrně daleko do okolí. Pokud je jeho práce vzdálená do deseti kilometrů, dochází denně. Jinak musí v místě stavby přes týden nocovat. Když Vašek dospívá, bere ho s sebou, aby se syn naučil řemeslu

⁵⁷ÚLEHLA (2006:147)

⁵⁸ KUBÍN (1961:9)

Vaškova matka se fyzicky povídky ve skutečnosti neúčastní. Hned zpočátku umírá a Kubín ji oživuje v chlapcových myšlenkách. Jedná se o prostou ženu, která chlapce vychovává, mimo jiné, pomocí nejrůznějších lidových průpovědek. „*Copak to děláš! Kdo u oběda piská, dostane bláznivou ženu, to si pamatuj.*“⁵⁹ Tuto větu od své matky slýchal i malý Josef Kubín a lze se domnívat, že z velké části vyobrazuje Vaškovu matku s podobnými vlastnostmi jako tu svoji. Je to milující žena, která ale přemírou citu neplýtvá, vzhledem ke každodenní tvrdé práci.

Po smrti Láskovy ženy přichází na scénu znenadání Majda. O jejím původu Kubín nezmíní nic, právě naopak, zahálí ho tajemstvím. Nikdo neví, odkud přišla, ale je krásná a nadevše se zamiluje do květin (kytinek) za oknem. „*Jinak byla volného řízení, tu a tam se tupě zadívala, myšlení jí rádo uvázlo na mrtvém bodu, v nehybné zátočině. Musilo ji trknout, než se zas kapku rozhoupala. Přitom měla navyklé úsloví – to sem žádostivá, užila ho často i tam, kde dobře nepřilehlo.*“⁶⁰ Kromě těchto čtyř se do děje krátce zapojují i jednotliví sousedé a známí.

„*Ta léta se v Jivíně nestavělo ani tolik, co tam vyhořelo. Kdo byl zedníkem, tesařem, musel často putovat na stavbu hodně daleko, aby vydělal vezdejší chlebiček. Ale ani to se dycky nevyskytlo. Bože, kdy medle bude padat ten žádoucí deštíček? A tak se u nich popelilo bídy víc, než si možno jen pomyslit. Žel, dosud nikdo nevynašel koště, kterým by se dala tato neplecha vysmejčit ze světa. Avšak milovali přitom život, který jim v létě voněl mateřídouškou a v zimě sněhem čistým, jako samo slovo boží. K tomu býval nejjeden humoristou, ani největší slotu ho neohnula. Dovedl se jí postavit s veselou, kdykoliv kráčel.*“⁶¹

Takové jsou první věty *Kytinek*, které jakoby poukazovaly na těžké chvíle, kterým byl vystaven český národ v době jejich vydání. Děj se tedy začíná odvíjet kolem roku 1861, kdy je Vaškovi devět let a přichází o maminku. Jeho otec musí docházet za prací poměrně daleko a nemá se kdo postarat o syna. První kapitola popisuje vztahy v rodině. Vašek je vázán především na matku, protože s ní trávil mnohem víc času než s otcem, který brzo ráno odchází z domu a pozdě večer se vrací. Po matčině smrti se hoch musí přes den postarat o kozu a jemu samotnému otec zařizuje teplé obědy v hospodě. Na pozadí této reality Kubín popisuje momenty z Vaškova poznávání světa a jeho řeči. To vše pohledem vypravěče, který se vžívá do duše naivního chlapce. Zdrojem humoru je tu dětské nepochopení některých přísloví, anebo jejich vlastní svérázný výklad.

⁵⁹KUBÍN (1961:16)

⁶⁰KUBÍN (1961:20)

⁶¹KUBÍN (1961:9)

Druhá kapitola přivádí do chalupy Majdu. Bořivoj Lásko si je vědom toho, že ještě není starý a chlapec navíc potřebuje matku. Příchod Majdy urovnává neutěšenou situaci v rodině a ani její prostoduchost ničemu nevadí. Její původ nikdo nezná a sám Lásko před sousedy mlčí a jen se „zubí.“ Majda si oblíbí kytinky za oknem a znovu zamilovaný otec rád rozšiřuje její „zahradku.“ Majdě se daří zvládat v Láskově nepřítomnosti domácnost a vše se zas obrací k lepšímu. Vztah je vzhledem k jejich sociální a ekonomické pozici v podstatě idylický. „*Věřila jeho poctivému pohledu a bezelstné přívěti. Také věděla dobře, že i žebráčku třeba vody, a je na ní, aby tu pohotovou vodu Lásko měl.*“⁶² Po čase dochází k prvnímu konfliktu, spojeném s Majdinou zádumčivou povahou a také k první výhrůžce, když Lásko zaspí a Majda si přitom hraje se svými Kytinkami. Může se to zdát jako malichernost, ale jeho pohrůžka: „*Já ti myslím, ty zatracený kytinky pořežu, uvidíš,*“⁶³ na ni zapůsobí velmi silně, ačkoliv ji Lásko nemyslí vůbec vážně. Probouzející se Vašek to slyší a tato věta se mu zaryje do paměti.

Ve třetí kapitole se děj dostává do doby, kdy Vašek má za sebou povinnou školní docházku a táta ho začíná brát na stavbu, aby se naučil řemeslu. S tím dochází i k rozšíření obzorů dospívajícího chlapce. Ten se totiž do té doby pohyboval jen v okolí rodného domu. „*Léta skáčou, milý Váša byl pomalu chasníkem. Začal si už vydělávat sám. O kapinku se mu hlava zvedla, toť víme, a za čepicí vykvetl karafiát.*“⁶⁴ V té době Váša spolu s otcem musí občas také na celý týden mimo domov a Majdě zůstávají doma jen její kytinky. Návrat domů se stává jakousi skromnou oslavou shledání a na řadu přijdou i drobné dárky. O několik týdnů později přichází zvrat, když Váša zůstane doma, protože se stavba chýlí ke konci. Přichází totiž oznámení, že se jeho otec zabil pádem z lešení.

Čtvrtou kapitolu odstartuje spor o postel, protože Váša spal jako chasník na půdě. Nakonec ulehnu do postele spolu s Majdou a té začíná život s novým druhem. Po okolí mezi obyčejnými lidmi je to spíš důvod k žertování než pomluvám. A nakonec se Váša Lásko stává také jedním z návštěvníků místní hospody u Tulků. Zde si Kubín vybral prostor pro nastínění atmosféry sousedského popíjení a povídání.

⁶²KUBÍN (1961:23)

⁶³KUBÍN (1961:25)

⁶⁴KUBÍN (1961:29)

Život v domě zatím spokojeně plynul. „*Váša vycházel s Majdou celkem po dobrotě. Zvykli sobě, jako dva holoubci na báni. Nikdy se ovšem nezeptal ten, ani ten – máš mě ráda Majdo? – Máš mě Vašíku rád? Měli společnou postel a takové jakési nimrání nemělo pro ně smyslu. Ano, všechno chodilo po stejné pěšině, jako za táty, totéž denní obcování, obor slov i denních styků.*“⁶⁵ I v tomto páru dochází k drobným konfliktům a Váša začíná používat větu, kterou kdysi slyšel od svého otce. Totiž, že Majdě kytinky pořeže. Ani on, ani otec si neuvědomili, že Majdě jsou její kytinky vším, a tak se jí i sebemenší pohružka dotýká víc, než by kdo tušil. „*Ba, slyšela už vícekrát takovou pohružku, ale doopravdy ještě neuhodilo. Táta, i teď Vašík byli vlastně rádi této její zábavě, vždyť jí měla u nich tak málo. Ale slovo jednou padlo a d'as věř, že nebude taky sodomský hřích spáchán. Ke všemu Vašík byl prudší, znenadání skočí, a kdo mu odolá?*“⁶⁶

V druhé půlce čtvrté, tedy závěrečné kapitoly Kubín představuje čtenáři také život města, ve kterém sídlily některé krajské úřady a střední školy. To mělo za následek poměrně bohatý kulturní život. Přestože v Jivíně působí Sokol, nebo Řemeslnická jednota, mladému Láskovi zůstává vlastenecké dění cizí. Až při odhalení Husova pomníku, které bylo velkou národní manifestací, se mu hlouběji do hlavy dostávají jména Žižka a Hus. Kubín tuto slavnost vylíčil barvitě tak, jak si ji sám jako osmiletý chlapec pamatoval. „*Teď kolem slabě zašumělo, řečník vystoupil na věnčené pódium. Má přes prsa širokou šerpu bělorudou. A začal. Mluví, tu jako že v oblacích hřímá, zas jako že vichr zadul, a teď zas duši hladí něhy plná dlaň. – Láskovi hoří oči, staví se dech. Poslouchá, slova jako vonné kvítí.*“⁶⁷ Po tomto národním „naočkování“ si zanedlouho Váša pořídí obrazy Žižky a Husa. Vytváří si k nim, i přes velmi slabé povědomí, silné pouto a v chalupě jsou hned dvě vášně. Majdina ke kytinkám a Vaškova k obrazům. Ten si s nimi ve své prostotě povídá a někdy, má-li upito, i pohádá. Zde se odráží Kubínova láska k obyčejným lidem, jejich nevědomost nevyužívá k posměchu, ale spíš k úsměvu.

⁶⁵KUBÍN (1961:46)

⁶⁶KUBÍN (1961:49)

⁶⁷KUBÍN (1961:51)

Závěrečná část pak zavádí Vášu za prací do Kopidlna, kde přes týden přespává. Když se odtamtud podruhé vrátí na neděli, přizná se Majdě, že jí koupil kytinku a zapomněl ji v hospodě.

Pro Majdu je ztráta jedné kytinky, kterou ještě ani neviděla, velká rána. „*V hlavě jí všechno bubnovalo, neměla nikde stání. Před oči jí stoupala mlha, a jako že se potácí na nohou. Ale všechno nic, teprve ten týden, celý týden, to bylo jako na mučidlech. Kudy chodí, si šeptá – bude tam ještě? Taková kytinka, lidičky, celá modrá, vokolo červená a všelijaká.*“⁶⁸ Celá Majdina tragédie se završí, když Vašek přijede další týden a kytinku nepřiveze, protože už tam nebyla. Dojde k vypjaté scéně, kdy rozčilená Majda vlepí Vaškovi facku. Ten jak se probere z šoku, vytáhne nůž a bez rozmyslu Majdiny kytinky za oknem pořeže. „*...šmik, šmik, než Majda stačila vykřiknout – Ježíši Kriste! kytinky byly mentem pořezány. Zůstala na místě tuhá, duše se jí propadla někam do hlubin, a Majda se kácí, jako by ji podřal blesk. Snad v ní srdce puklo.*“⁶⁹ Vašek Lásko si pozdě uvědomuje co jeho hněv způsobil, a také on sám klesá do mdlob. Když se probere, Majda leží mrtvá na zemi. „*Zůstal tak sedět, hlavu v dlaních, ubohý človíček. Osiřel podruhé a docela.*“⁷⁰

Tragédie Václava Lásky spočívá v tom, že nedokázal rozpoznat, kde se nachází nejcitlivější kout Majdiny duše. Jeho život byl spojen především s tvrdou prací a s osudem člověka, o kterém pořádně nic nevěděl. On sám byl člověk vychovaný v nuzných podmínkách, kde se život s nikým nemazlí. Ne snad, že by byl zlý nebo bezcitný, ale rámeček jeho života byl přeci jen poměrně chudý na hlubší citovou zkušenost. Vždyť od chvíle, kdy jako kluk vyšel školu, se v podstatě stává tvrdě pracujícím dělníkem. Jeho životní prostor je ohraničen rodným Jivínem a v něm především Novým městem, kde byli lidé na tom podobně jako on a jeho rodina. Z tohoto prostoru se dostává pryč, jen pokud musí docházet nebo vlakem dojíždět za prací. Podle Kubínova popisu se Vaškův rodný domek nachází na dnešním jičínském Lidickém náměstí⁷¹. V jeho západní části se do osmdesátých let devatenáctého století nacházel rybníček Jordán, který byl později zasypán. „Koreček“ pole se nacházel nedaleko, snad pouhých několik set metrů západně v místech kde se dnes nachází obchvat Jičina.

⁶⁸KUBÍN (1961:59)

⁶⁹KUBÍN (1961:61)

⁷⁰KUBÍN (1961:61)

⁷¹ Viz Přílohy, str. 61, popis číslo 6.

Místní název U Prachovny⁷² pochází od vojenského skladu střelného prachu, který se nacházel paradoxně na druhé straně Jičína, než byla kasárna.

Kubín však nevytvářel povídku jako nějakou skličující tragédii, ale celý děj obaloval sledem veselých scén, které se střídají se scénami odrážejícími životní realitu. Tím také čtenáře informoval o poměrech, které v této společenské vrstvě panovaly.

Jaké to tedy byly poměry z hlediska majetku a výživy? S výčtem majetku Lásků seznamuje Kubín čtenáře hned na začátku. Byla to malá chaloupka, koza a kousek pole u Jivína. Na pole tito lidé sázeli v té době již zavedené brambory a žito nebo pšenici. Přebytek, byl-li, prodali na trhu. Když se rok vydařil, mohli si také vykrmit prase (pušíka). Jak se otec vypořádal s výživou syna po matčině smrti, dokládá tato ukázka. „*No ale, měl tu kozu, požádal sousedku, aby ji svou hodinu podojila, Vašík bude mít hrníček mléka k snídani a k večeři. Oběd mu vyjednal vedle u Tulků (v hospodě se přec jen vaří), hoch dostane za šest krejcarů polévku, talíř bandor nebo knedlíků s omáčkou, někdy i kousek masa k tomu.*“⁷³ Rodina žila v jedné místnosti, což nebylo nic neobvyklého, rodiče na posteli, syn na lavici přikryt kabátem. K základním surovinám u nich patřila mouka, krupice, sádlo a brambory. K snídani měli hlavně vařený a maštěný „oukrop“. Když se Lásko se synem vracel po týdnu ze vzdálenější stavby, nechybělo pak na stole i lepší jídlo. K životu prostých lidí patřilo i občasné posezení v hospodě. Pili hlavně pivo, ale jen v takovém množství, aby neutratili moc peněz. Pilo se jednoduše pomaleji a víc se mluvilo. Na cestách si Láskové nosili v kabátu trochu kořalky. Narozdíl od vyšších vrstev nepatřila k jejich nedělnímu obědu pečená husa.

Společenský život těchto lidí nebyl nijak zvlášť bohatý. Kromě sousedského povídání chodili, jak už je uvedeno výše, oba Láskové do hospody, kde si sousedé vyprávěli o tématech aktuálních nebo vzpomněli na nějaký veselý příběh. Lidé se samozřejmě potkávali také na cestách, ale i na trzích, výjimečně ve dnech významných svátků. Takovým bylo i zmíněné odhalení Husova pomníku. Na obyčejného člověka měla slavnost velký vliv, což dokazuje Kubín na náhlém Vaškově „národním procitnutí.“

⁷² Viz Přílohy, str. 61, popis číslo 7.

⁷³KUBÍN (1961:10)

Za povšimnutí stojí Kubínově próze i role ženy. Ta je především opatrovatelkou domu a stará se o „krky“ dalších nájemníků. Žena v Kubínových prózách často trpí na úděl mužů, kvůli kterým musí trávit většinu dne doma sama. Nezáleží ani tolik na tom, v jaké společenské vrstvě žena žije. To jí přidává maximálně k ruce služku. Dá se říct, že ženy nijak nevybočují z ustálených rolí. Jediný čas, který je jim vyměřen k relativní volnosti, je doba před svatbou. Pak přebírají ženy role matek a manželek. Ženy se u Kubína liší životním údělem, zjevem a moudrostí, případně chytrostí.

3.2. Antonín Málek, historicus

Povídka o profesoru dějepisu na místním gymnáziu⁷⁴, Antonínu Málkovi je z naprosto jiné vrstvy společnosti, než *Kytinky*. Přitom je i ona součástí *Hrozná chvíle*. Je to příběh o lidské pošetilosti, ale také o nenaplněné touze. Vyznívá z ní ovšem také Kubínův stesk (a také vztek) nad zničenou knihou *Literární Jičín*, kterou mu v Jičíně městská rada opakovaně odmítla vydat. Namísto ní vyšla kniha o Valdštejnovi. Kubín v návalu vzteku své obsáhlé dílo spálil. Tento fakt je velmi důležitý, protože Málek píše knihu *Jičínský dějepis* a v průběhu povídky se věnuje právě Valdštejnovi. Zatímco Málek knihu do konce života není schopen dokončit a získává si trvalý obdiv jako „ten co píše,“ vypravěčův přítel si na závěr posteskuje, že jeho dokončená *Zlatá kniha obce jivínské* nedostala ani šanci. Z takového zjištění vyplývá, že je tato povídka jakousi soukromou Kubínovou stížností. Využívá tu vlastních znalostí o Frýdlantském vévodovi (jistě pramenící také z četby v té době moderního díla historika J. Pekaře) a ve snu, který se Málkovi zdá a v němž se setkává s Valdštejnem, mu dává „za vyučenou.“ Ano, historicus Antonín Málek píše o Valdštejnovi v rámci tehdejší potřeby pozvednout „svého“ reka, ale je jasné, že to nedělal s nějakým špatným úmyslem. Kubínovy příběhy se odehrávají v době druhé poloviny devatenáctého století. Tehdy často podléhala národní historie až nepokrytě glorifikaci. Je jen ironií, že dnes Jičínu vévodí Valdštejnské náměstí⁷⁵ hned vedle náměstí Žižkova a ulice Husovy, tedy osobností, kterých se Valdštejn zřekl ve prospěch Habsburků a z jejichž germanizace se český národ v celém devatenáctém století snažil vymanit.

⁷⁴ Viz Přílohy, str. 60-61, popis číslo 8.

⁷⁵ Viz Přílohy, str. 60-61, popis číslo 9.

„Ano, tak to bývá: ani nerozpuklo poupě, a již se mu kde kdo nedočkavě koří, zatím co vedle plný květ a ve vší slávě, a ejhle, zůstane nepovšimnut, nikdo o něj nezavadí...“⁷⁶

Těmito slovy Kubín uvádí svou povídku o egocentrickém profesoru dějepisu, který si snad ani sám neuvědomuje, jak zneužívá své „vědecké“ činnosti. Představuje ho jako Antonína Vánkomila, tedy jménem, která se nosila v průběhu Národního obrození. Antonín Málek má ženu Ludmilu a mladou dceru, ještě dítě, Hermínu. Kubín mu však nepřidává špatné atributy, nejedná se o nelidu, spíš naopak. Málek, tak jako Kubín, miluje lidovou řeč i píseň a není mu proti srsti při školním výkladu nějakou zanotovat. Zároveň je to i poměrně mladý muž s rodinou. Jeho jediná vášnivá záliba je i jeho neřest.

Tu Kubín odhaluje, když se Málek zavře ve své pracovně a za celou dobu napíše pouhou jednu větu, což ostře kontrastuje s představou „on píše,“ tedy pocitem celého jeho okolí, že tvoří dílo svým rozsahem obrovské. Ve skutečnosti za dvanáct let psaní má Málek popsáno zhruba přes sto listů papíru.

Tento příběh kromě hlavního protagonisty nemá žádného jiného výrazného hrdinu. První a poslední kapitola je věnována vypravěči a jeho příteli. Troufám si tvrdit, že se jedná o Kubína samotného. Je to podivuhodná dualita uznání a skromnosti. Přítel nazývá vypravěče pěvcem líbezným a oba se pouštějí do vzpomínání na profesora Málka. Je tu také znát jakási závist nad Málkovým úspěchem, tkvícím především v jeho okolí, které stále uznale pokyvuje nad slovy „on píše.“ Tím se dostává profesoru všeobecné vážnosti a úcty. Nelze ovšem mluvit tolik o závisti a nedodat, že vypravěč nevidí v jeho obrazu i vlastní motivaci něčeho dosáhnout. *„A od té doby měl jsem nezdolnou touhu dočkat se, kdyby také jednou tak o mně šeptali – on píše. Ach, jaký to vznešený úkol, obohatit jistinu národní, napsat aspoň jedno zlaté písmenko do knihy Vlasti a posloužit tak její osloně. – No a vidíš, splnilo se ti!“⁷⁷* Poslední kapitola pak rozpovídá vypravěčova přítele, který vypráví o vlastním díle věnovaném Jivínu. To skončí zneuznané jeho vlastní rukou v plamenech. Lze s úspěchem předpokládat, že na tomto místě vykládá Kubín své pocity z likvidace vlastní práce.

⁷⁶KUBÍN (1941:243)

⁷⁷KUBÍN (1941:245)

I přes osobní vazbu na tuto povídku, zůstává Kubín vůči Málkovi nestranným a dodává mu osobitý půvab. Samotnému Málkovi je věnována druhá, třetí a čtvrtá kapitola.

Děj druhé kapitoly přivádí čtenáře do Málkovy rodiny. Kromě služky v ní figuruje již zmíněná manželka a dcera. Ačkoliv je učitel obě miluje, hned jak je to jen možné, zavírá se do své pracovny. V ní má kromě nábytku také obraz Palackého, sv. Václava a sv. Jiřího. Na pracovním stole vše nasvědčuje „že se tu píše.“ A pojednou začíná Kubín odhalovat pravý stav věcí. Málek totiž po dlouhém přemýšlení píše větu: „*A Waldštejn připadnul na myšlénku, že by přitom bylo dobře, založit v Jivíně kollej, ana by se starala o povznesení místní vzdělanosti; povolal by na ni učené jesuity.*“⁷⁸ Zbytek svého pracovního času věnuje úpravám této věty až do podoby: „*A Waldštejn vedlé toho usoudil, že by bylo prospěšno, založit v Jivíně kollej, ana by obecně hověla domácímú vzdělání; vedli by ji učené jesuité.*“⁷⁹ V předchozí kapitole je zmíněno, že Kubín nepustil větu, která by nebyla jako křišťál. V Málkově případě tento postoj dovádí až do extrému.

Ten po několikahodinové práci vpisuje větu do desek nadepsaných jako – Dějopis města Jivína. A následuje další odhalení, které odkazuje na absurditu profesora počínání. „*Sedí, minutku sedí, jako unavený poutník, potom rozhrnul palcem stránky, je již na sté desáté. Bože, nějak pomalu ten vozejček kodrcá, už s ním takhle jede dobrých deset, dvanáct let. Kdyže připíše celému dílu vítězné finis?*“⁸⁰ Když dopíše, vrací se Málek k rodině, která na něj potichu čeká, aby jej nerušila. Důležité je také to, že Málková těžce nese nedostatek času věnovaného jejím manželem rodině. Paní Ludmila by byla nejradši, kdyby se Málek věnoval jí a dceři namísto psaní. „*Hm, potkala jsem tudle paní Houserovou, chvíli stojíme, až se jí ptám: Taky váš choť pořád píše? – Můj? Divila se, a co by měl, prosím, psát? Přijde ze školy a je rád, že má pokoj. – Tak vidíš, a je to taky historicus.*“⁸¹ K večeru se jde Málek projít a Hermína si hraje venku.

⁷⁸KUBÍN (1941:248)

⁷⁹Tamtéž

⁸⁰KUBÍN (1941:249)

⁸¹KUBÍN (1941:250)

Na Málkovu ženu padá splín. „*A nevolky se jí kmitlo před očima, jak byly doby, ba, ani tomu není dávno, kdy mládenci zůstávali jako přimražení, jen se někde objevila, oči plné obdivného zanícení. Bože, jaké to růžičky tehdy kvetly, jaký smích hlaholil světem. Oh, je to těžký úkol, býti ženou učence.*“⁸²

Třetí kapitola popisuje Málka, jak vychází z domu. Vydává se do nedaleké hospody U zlatého anděla⁸³, aby si vypil pivo a přečetl noviny. Jeho přítomnost způsobí, že utichne hlučný hovor hostů a ti si jen šeptají. Celá hospoda i s hostinským mu prokazují úctu a uznání. Chlapi u stolu si začínají povídat, o jakého pána se jedná. „- *Kdo je to? dloubl jeden. – Ani nevíš? Je to nějak profesor z ignáciium, von píše. – Že píše? A co, prosím tě, píše? – Ale co! Počítám nějakou knihu vo Jivíně, něco jako dějepis. Je to učenec.*“⁸⁴ Kubín dovede velmi dobře využít hospodské prostředí k oživení děje. Když po půl hodině Málek odchází, děj zůstává ještě chvíli v hospodě. Když se profesor prochází po náměstí, zahlédne ho z domu kolega Houser. Jeho komentář dokončuje odhalení, ale je z něj cítit i kousek závisti. „- *Hele, povídá, tamhle se šine jivínský historicus. Aha, jde sbírat příspěvky pozdravů pro svou gloriolu. – Prej píše něco o Jivíně. – Aha, už pizdí tu kozu 10-15 let a pořád nemá kůzlata. Myslím, nějaký nedochůdný zmetek on z toho pojde.*“⁸⁵ Málkovi dělá opravdu dobře tento druh obdivu, který vůči němu v celém Jivíně panuje. Slova *Málek, on píše*, zaslechnutá někde z povzdálí lahodí jeho sluchu.

Když pozoruje zámek, představuje si v oknech paní vévodkyni jako krásnou ženu ověšenou šperky. Náhle mu zastoupí cestu mladá cikánka a nabízí mu hádat z ruky. Kupodivu Málek svolí, ale domluví se s ní na místě mimo zraky lidí. Přeci jen by utrpěla jeho pověst, kdyby si nechal od cikánky věštit z ruky.

Další kapitola začíná hádáním osudu z ruky, pod náměstím vedle hradeb. Málek si chce vyzkoušet, jak se asi cítil Valdštejn, když mu Seni věštil z hvězd osud. Cikánka mu navypráví svojí klasickou říkanku, ale profesor je rád za tu zkušenost a odmění se jí nad poměry dobře. Potom přichází k zámku ze zadní strany (tou přední se rozumí do náměstí) a v hlavě se mu zase převalují představy o zašlé slávě hlavního města Frýdlantského panství. Postupně usíná.

⁸² KUBÍN (1941:252)

⁸³ Viz Přílohy, str. 60-61, popis číslo 10.

⁸⁴ KUBÍN (1941:253)

⁸⁵ KUBÍN (1941:255)

Kubín to zdřímnutí nijak neohraničuje, prostě Málek postupně vidí víc než je realita. Dostává se na výzvu lokaje do místnosti se samotným Valdštejnem, který k němu vesele promlouvá a tak trochu si z Málka utahuje. „*Oh, kdybys takhle mohl prosmejčit všechny koutky mého mozku, medle, to by se ti psala historie! Ach vy historici! Chcete chytit janka dějin za rohy a vnutit mu svou vůli a zatím netušíte, čím tajné pero vede rafiku jejich ciferníku. Takhle bývá čtvrt lokte pravdy a vy z toho hned nasoukáte pět, deset...*“⁸⁶ Valdštejn ho ve snu poučuje a na závěr nezapomíná zmínit důležitost hvězd. V tom se Málek vytrhne z dřímoty, Jivín se zatím zahalil do tmy a jeho historicus spěchá domů k rodině. Kapitola a vlastní vyprávění končí u téměř idylické večeře.

Jádro povídky tkví v úsloví „on píše“, protože vystihuje všechno, co se za Málkovým úsilím skrývá. Ano, má lásku k dějinám, ale veškerá jeho snaha plodí nadměrnou úctu ke kvantitativně bezcenné práci. Tím je myšlen poměru času k množství, tedy necelá stránka měsíčně, kdy Málek „píše“ každý den. A tak tu podobně jako v případě Majdinych kytinek a Vaškových obrázků Husa a Žižky, Kubín zobrazuje vášeň člověka vzdělaného. Tato vášeň se však stává překážkou k vášni jeho manželky, kterou je on sám. V případě paní Ludmily dochází k postupnému uvykání na jakýsi nepříjemný stav. Po Málkovi nakonec zůstane jen výrazná vzpomínka, jako na toho profesora „co píše“, ale jen pro ty, kteří jej zažili. Pro ostatní generace je jeho jméno bezvýznamné, protože za celý svůj život nedokázal po sobě zanechat výraznější práci než tu, kterou odváděl denně ve škole.

Z hlediska finančního a majetkového patřil profesor Málek mezi Jivínskou vyšší střední vrstvu. Stál tedy na druhé straně společenského žebříčku, než rodina štukatéra Lásky v *Kytinkách*. Život středoškolského profesora znal Kubín z vlastního života víc než dobře a nijak zvlášť se zřejmě nedomníval, že by bylo potřeba čtenáři sdělovat, co bylo k snídani a co k obědu. O finančním zabezpečení Málkovy rodiny svědčí potom fakt, že má k dispozici služku. Určitou roli tu hraje volný čas, který Málek využívá pro psaní, ale má také dostatek času na procházky.

⁸⁶KUBÍN (1941:260)

Málkův prostor je ohraničen především centrem města, pohybuje se každý den po stejné cestě do školy a v Jivíně samotném po náměstí a jeho okolí. Na rozdíl od obyčejných lidí znal i některé velké město ze studií a tím pádem má větší rozhled, a to i kulturní. Při své mravenčí práci jistě navštívil mnohý archiv. I pro něho je do jisté míry důležitá hospoda jako místo, kde si může přečíst noviny a vypít pivo. Hospoda byla v tehdejší době místo, kde se scházely jednotlivé společenské vrstvy, od starostů a státních úředníků až po sedláky. Každý měl svou hospodu, kde se setkával s těmi svými. Hospoda U anděla, kterou Málek v povídce navštěvoval, na Valdickém náměstí funguje dodnes.

Kubín má ovšem v této povídce jiný zájem, než představovat Málkův životní prostor. Představuje ho jako člověka do jisté míry „pot'ouchlého“. Na druhou stranu má Málek s Kubínem mnoho rysů společných, což jen poukazuje na rčení, že když dva dělají totéž, není to vždy totéž. Kubín musel během své učitelské kariéry věnovat mnoho volného času svým výzkumům. Dalo by se říct, že co přes léto v terénu nasbíral, to během roku zpracovával. Jistě sám cítil, že rodině leccos dluží, ale omlouval se sám sobě poselstvím. Na rozdíl od Málka se za svou práci co do objemu rozhodně nemusel stydět.

Oproti běžnému obrazu doby má většina z jeho dospělých hrdinů poměrně málo dětí. Většinou jedno nebo dvě, které Kubín představuje. V chudých rodinách bylo zvykem mít velký počet dětí a ani v těch zámožnějších nebyli jedináčkové zvykem. Samozřejmě na to měla vliv i vysoká dětská mortalita, ale u Kubína bude zřejmě důvod jinde. Domnívám se, že si byl autor vědom košatosti svých textů a vyšší počet rodinných příslušníků by snižoval už tak mnohdy náročnou orientaci a čitelnost.

3.3. Cípek hanby

Cípek hanby je povídka z poslední z pěti knih *Jivínských rapsodií Divoké přehánky*. Má pohádkový a baladický nádech s motivem konfliktu generací. Ke sporu zde dochází mezi otcem a synem. Oba jsou vůči sobě a své vlastní pravdě neústupní. Rozbuškou je synova láska k dívce z nižší sociální vrstvy. On, Tomeš, je syn sedláka Čápa ze Železnice⁸⁷ a jeho vyvolenou je Marunka z pazderny v Podůlší⁸⁸. Pazderna je název pro místo, kde se zpracovával len, vzniklému odpadu se říkalo pazdeří. Otec Čáp synově lásce nepřeje a je odhodlán udělat vše proto, aby se syn své milé zřekl. Konflikt vygraduje na poli, když Tomeš při sporu dá vlastnímu otci ránu pěstí. Tím zcela poruší úctu vůči přirozené autoritě. Ani jeden pak s vědomím vlastní hrdosti nechce udělat první krok ke smíření.

V tomto příběhu Kubín na jednu stranu pranýřuje zvyklost, která velí vzít si za manželku dívku s pokud možno bohatým věnem, na druhou stranu neodpouští porušení řádu a vzpouru vůči rodičům. Pro hlavního hrdinu Tomeše nachystal Kubín vnitřní boj mezi láskou a poslušností k vlastní rodině a láskou k dívce. Pro mladého a hrdého člověka je nemyslitelné pokořit se a vzdát se své vyvolené. Příběh se dotýká Jivína jen okrajově. Jak otec, tak syn se do něho v průběhu děje dostávají každý právě jednou, v obou případech jde o důležitý krok, který posouvá povídku dál. Jivín se tu stává jakousi křižovatkou osudů obou hlavních protagonistů.

První kapitola zpočátku náznakem uvádí čtenáře do prostředí, ve kterém se záhy odehraje osudný spor. Matka Čápová si všimne, že si její syn zapomněl vzít na pole jídlo a prosí otce, aby mu ho donesl. Tomu se nechce už z toho důvodu, že syn orá pole poměrně daleko, ale nejen proto. „*Donýst! donýst! A Čáp se začernil, jako mrak do potoka. – Aby za nim chodil naposled lokaj, né? Copak je to tuhle za humny? Abych jen vyběh a basta? Přecej až za dílce je lán světa! Zapomněl, tak na co sakramente myslí? Beztoho zas... A Čáp se při tom pomyšlení zlostně uplivil do kouta.*“⁸⁹ Místo kde Tomeš orá je asi tři kilometry vzdálené západním směrem od městečka

⁸⁷ Viz Přílohy, str. 59, popis číslo 11.

⁸⁸ Viz Přílohy, str. 59, popis číslo 12.

⁸⁹KUBÍN (1948:116)

Železnice. Po cestě musel Čáp přejít vesnici Dílce⁹⁰, která se nachází přesně mezi Železnicí a Podůlším, další vsí nalézající se pod zříceninou hradu Brada.

Na cíp pole, které Tomeš oral, to mohlo být snad čtyřicet minut pěšky. Když tam přichází, nalézá koně, ale syna nikoliv. Ten se ještě před prací setkává se svou milou Marunkou. Tuto scénu líčí Kubín s decentní erotikou.

*„Usedli spolu do stínu, a ruku v ruce, oko v oku, jen si šveholí o tisíc a jedné věci, samý smích a laškování. Tu chvíli není pro ně světa, není nebe nad hlavou, země pod nohama, jen dvě duše splynuly, a rozkoš jim kouzlí všechna blaha neskonalých radovánek. Jiného neslyšet než – hubinko má! – Ach, Tomečku.“⁹¹ Po této epizodě se Tomeš vrací ke koním, ale to už z dálky vidí nervózního otce, který se sám chopil radlice. Když Tomeš dojde k otci, ten mu hned začne na přivítanou spílat a urážet Marunku. Vymění si ještě pár názorů, kterými se hádka jen umocňuje, až náhle Tomeš v afektu udeří otce pěstí. *„Tatík se chytil za tvář, oči vykulený na samý konec. Myslíl tu chvíli, že mu to vytřese všechny údy, tak se zaklepal po nečisté ráně. – Tak! Tohle taky umí náš synáček! Všechn vztek v něm hanbou uhasl, otočil se, a potácivým krokem pryč.“⁹² Tomeš si okamžitě uvědomuje, co způsobil, ale musí pracovat. Všechno v něm však vše, a když už má hotovo, sedá s rukama v dlaních do trávy.**

V druhé kapitole zavádí Kubín děj na statek, který se po vyhocení sporů mění v tiché místo. Nejvíce tím trpí matka snažící se oba muže smířit, ale oba jsou neústupní. Otec se především stydí za vlastní krev, protože takový útok je něco nemyslitelného. Naproti tomu syn má hlavu plnou otcových urážek jeho dívky, znásobené pocitem křivdy. Do toho všeho se Čápopá marně snaží na oba vyvíjet tlak. *„Matka co chvíli spíná ruce k tátovi – Snad nebudeš ten věčný hněv žít, přeci vlastní dítě.“⁹³ Když nepovolí jeden, vrhne se na druhého.*

⁹⁰ Viz Přílohy, str. 59, popis číslo 13

⁹¹KUBÍN (1948:117)

⁹²KUBÍN (1948:118)

⁹³KUBÍN (1948:119)

„Jěžišku táborskej, panno svatá, jak ses moh, synáčku tak dalece zapomenout! Pokoř se, hlavičko drahá, pokoř, to ti na duši kladu, tatínka musíš vodprosít. A jen hochovi hlavu hladí, slzičky nad ním roní – musíš, musíš. Už přestaň bejt tak dalece zarydej.“⁹⁴

Její snaha je však marná, oba dva mají svou neúprosnou logiku. Čáp by musel ustoupit Tomešově dívce, a ten by se rád omluvil. To jsou ale dvě věci, a tam kde nechce udělat ani jeden první krok je domluva těžká. Kromě matky se snad nejvíc trápí syn, který si své provinění plně uvědomuje. *„Jen jedno mi na duši sedí, jako žába na prameni – ta hnusná rána. Ach rozbože, ta mě bude hníst dosmrti. Ba, schumelí se někdy chvíle, že i ten brabeneček štípne třeba faraóna, myslí-li, že je práv. Kde potoměj vina? Jeli u mě, odpusť mi, Pane, a smaž tu poskvrrnu z mé duše.“⁹⁵*

Ve třetí části dochází k Čápuv rozhodnutí vyřešit svou pohanu úředně, protože v synovi se horká krev ne a ne usadit. Ještě ráno se svátečně oblékne a vychází směrem k Jivínu, zatímco jeho žena ho se starostmi v očích pozoruje. Jak dojde do Jivína, hned zamíří na úřad, kde legitimuje svou kletbu. *„Vložil tam do rejstříku pozemkových knih, katastr Poduleš, jako trvalou služebnost: že se krajní cípek jeho pole, v rozloze jednoho čtverečního sáhu, nesmí nikdy zorat, tak platiž má vůle na věčné časy. Ano, tam, tam se mu stala ona hnusná potupa vlastní krve.“⁹⁶* Nakonec si stejné znění nechá vytisknout a zarámovat v tiskárně. Když má všechno hotovo, jde Čáp ještě na pivo do hospody u Hrubých. Hrubý je zároveň pekař a Čápův odběratel, takže se při té příležitosti rovnou domluví na budoucích dodávkách. Pak se stočí řeč na obecné věci a Hrubý vykládá o svém synu, jak mu dívka utekla s úředníkem a podobně. Když se na to samé zeptá Čápa, ten jen zaplatí a rychle domů. Hned jak v poledne přijede sedlák z Jivína, zavěšuje rámeček na stěnu do čela jizby. *„To tu vostane viset, co já žiu. Ať mi na to žádnej ani nemákne!“⁹⁷* Když si Tomeš přečte, co stojí v zarámovaném oznámení, je šance na pokoření ztracena. Bere to jako odplatu nejtvrďšího rázu a brzy v něm uzraje přesvědčení, že než každý den rámeček pozorovat, to raději odejde z domu.

⁹⁴*Tamtěž*

⁹⁵KUBÍN (1948:120)

⁹⁶KUBÍN (1948:121)

⁹⁷KUBÍN (1948: 122)

Druhá půlka třetí kapitoly začíná ráno ještě za šera, když se Tomeš sebere a odchází pryč. Jeho první kroky míří do Jivína, kde se rozhoduje, kam se vydat. Je si dobře vědom, že Jivín je příliš blízko rodné Železnici, a tak usedá do hospody a píše dopis Marunce. Prostřednictvím dopisu Kubín představuje Tomešův plán. Nechce se vydávat do nějakých dalekých krajů, ale vstoupit někde nedaleko (ale zase dostatečně z dosahu) do služby a počkat, až se situace uklidní. Jeho cesta není dlouhá, ale je to i tak cesta do neznáma. Vyráží směrem na východ po robouské silnici směrem na Novou Paku, v půli cesty odbočuje na křižovatce na Špici doprava na Bělohrad, až dojde k Mlázovicím. Mlázovice jsou dnes poměrně bezvýznamný městys. Zde dostává Tomeš tip na práci u sedláka, kterému odešel čeledín zrovna na vojnu. A tak Tomeš zůstává necelý rok ve službě, kde jsou s ním velmi spokojeni.

Má to svou logiku, kromě toho, že Tomeše Kubín vykresluje jako urostlého mladíka, je totiž zvyklý pracovat na svém, což v kombinaci s potřebou zahnat chmurné myšlenky z něj dělá takřka ideální pracovní sílu.

„A dyž se Tomeš přidal mezi mlatce, pane na nebi! To byly rány, že se mu každý snop svíjel pod cepem, jako omámený, zrníčka v něm nevostalo. Přitom chlapík jako zarytý, tuze řeči nenadělal. Hospodář uhád hned, že nosí v sobě nějakou škváru – beztoho holka, nebo kerej čert.“⁹⁸

Čtvrtá kapitola zavádí čtenáře do doby, kdy jsou již skončené hlavní jarní práce. V Tomešovi stále víc zraje touha po návratu domů, měl ostatně dost času, aby mu hlava vychladla. „...*tak ho posedla mocná touha – po domově? po Marunce? Snad obojí. Ale co tatík? Měl asi bez něho perný potěr. Zatvrdil se proto tím víc? Či mu naposled obměklo, a sklonil pod tou tíží oddaně hlavu? No, buď jak buď, únava z odloučení zahrnětla Tomše, a jen se rozběhnout.“⁹⁹ Tomeš se rozloučí se sedlákem a vrací se přes Špici, Studeňany a Valdice¹⁰⁰ domů. Těsně před Železnicí je vesnička Těšín¹⁰¹, kde se zastavuje v hospodě na skleničku. Místní ho poznávají a z jejich úst se dozvídá zdrcující novinu, totiž, že jeho otec před měsícem zemřel.*

⁹⁸KUBÍN (1948:126)

⁹⁹KUBÍN (1948:127)

¹⁰⁰ Viz Přílohy, str. 59, popisek číslo 14, resp. 15.

¹⁰¹ Viz Přílohy, str. 59, popisek číslo 16.

Rozeběhne se domů, kde nachází utrápenou poloslepu matku, která má z jeho návratu nemalou radost. „*Tomeš dlouho nesmutnil – nemohl! Všechno tu čekalo na rychlé ruce. A pak Marunka! Nic konečně nestálo mu v cestě, a tak sotva prošly tři ohlášky, uvedl si milou do stavení. Bože, čím si ji musel vykoupit! Ale je konečně jeho, a nebe jistě požehná věrné lásce a smyje, co vybuchlo tak z nenaděje a k mnohému žalu.*“¹⁰² Mladé rodině se daří a matka Čáповá se odstěhuje na výminek i rámečkem. Ale cípek pole zůstane neobdělán, jak bylo zapsáno, jako vztyčený varovný prst za porušení pravidel.

Na rozdíl od dvou předchozích povídek je vášeň v *Cípku hanby* čistého charakteru. Je to láska, ale trest pro Tomeše vyplývá z toho, že při jejím hájení překročí hranici povinné úcty vůči otci. Cípek pole se tak stává jakousi moderní formou kletby, která je opravdová a nelze ji zrušit. Není ovšem nijak drastická, jen poukazuje na přečin, který musí zůstat v paměti. Kromě rozhádaných mužů tu na jejich neschopnost se dohodnout doplácují nejvíc ženy. Především pak matka, která musí žít se synem i manželem pod jednou střechou. Ta je trestána od obou, ačkoliv je sama bez viny. Od muže za úřední zásah a od syna za odchod tímto způsobený. Protože statek nemá mladého hospodáře, vyčerpává nad míru starého Čápa a pravděpodobně je to jedna z příčin jeho smrti. Venkovský člověk navíc vnímal jakýkoliv zásah do vztahů v rodině obzvlášť citlivě, protože se to následně odráželo na pracovním výsledku celého hospodářství a tím i bezprostředně na schopnosti přežít.

Prostor pohybu Tomeše je širší oproti Kubínovým hrdinům žijícím v Jivíně. Jako sedlák se pohybuje nejen v Železnici, ale i v jejím širším okolí v rámci práce na polích. Zná také Jivín kam s otcem prodávali plody své práce. Krom toho měl za sebou i vojenskou službu, která ho seznámila i s jinými částmi země. Na druhou stranu, když jde do služby k sedlákovu, nemá představu o městečku Mlázovice, vzdáleného od jeho rodiště necelých patnáct kilometrů vzdušnou čarou. Jak on, tak jeho otec se v příběhu dostávají také do hospody, která i zde funguje jako místo mezilidské komunikace.

¹⁰²KUBÍN (1948:128)

Rodina Čáпова patřila nejspíš k vyšší společenské vrstvě na venkově. Měli k dispozici statek, koně a jiný dobytek. Hmotnou nouzí zřejmě netrpěli, ale také měli potřebu svůj majetek rozmnožovat. V tom je potřeba vidět důvod rozporu mezi synem a otcem, protože Tomešova vyvolená je z chudé rodiny a tudíž ani věno nebude stát zřejmě za nic. Ostatně na pole nese otec synovi poměrně výživnou stravu, kterou zřejmě Lásko z *Kytinek* v práci neměl. „*A panimáma Čáпова drží v ruce uzlíček se skrojkem, co uchystala hochovi. Naložila mu do jamky¹⁰³ hustě tvarohu a másla.*“¹⁰⁴

IX. MÍSTOPIS A SOCIOKULTURNÍ PROSTOR V JIVÍNSKÝCH RAPSÓDIÍCH

4.1. Místopis

Kubínovy povídky jsou z velké části zasazena do Jivína a jeho okolí. Pokud se odehrávají někde jinde, je hrdina vždy nějak spojen s Jivínem, nejčastěji jako rodák a má tendenci se tam jednou vrátit. Kubín, jak už bylo řečeno, si rodný Jičín přejmenoval na Jivín. Tímto jednoduchým zásahem si zachoval volnost, aby jeho příběhy nebyly spojovány s konkrétními příběhy. V případě jiných větších měst používá Kubín buď prvního písmena anebo jen drobně změní některé písmeno. Tak se stane, že nevíme jistě, zda Lásko putoval za prací do Nového Bydžova či Mladé Boleslavy, protože označení B. je nejednoznačné. Zato Honice v *Nasolené listovně* (*Blesky nad hlavou*), kam odchází listovní Koliha, jsou bez nejmenší pochybnosti dnešní Hořice v Podkrkonoší.

Jinak je tomu u názvů vesnic, zde Kubín buď používá název, který se používá do dnešních dnů anebo dobovou přezdívku. Takže podle Kubínova místopisu putoval Tomeš z Železné přes Jivín do Mlázů. Dnes bychom řekli: Z Železnice přes Jičín do Mlázovic. Zmýlit se není možné, protože Kubín směr cesty i popisuje. Krom toho nemá potřebu vytvářet imaginární krajinu. Tím, že se jeho příběhy odehrávají na konkrétních místech (ačkoliv místopisně lehce upravených), dostávají punc opravdovosti.

¹⁰³Jamka byla vydlabána do chleba a následně chlebem zakryta. Tak bylo možné uchovat po cestě právě máslo nebo tvaroh v neporušeném stavu bez potřeby jiných nádob.

¹⁰⁴KUBÍN (1948:116)

Když se pak Tomeš na jaře vrací zpět, přichází cestou přes Studyjany a kolem Kartouz na Těšín. Dnes by se tomu člověk podivil, protože cesta kolem Kartouz¹⁰⁵ už neexistuje a tak by se zdaleka nevyplatilo jít od Špice přes Studeňany. Kubínovy povídky mají svou základnu buď v Jičíně, anebo ve vsích okolo, ze kterých lze svižnou chůzí dosáhnout Jičína zhruba za hodinu, tedy asi pět až šest kilometrů.

Pro putování od vesnice k vesnici v devatenáctém století platí, že v bezprostředním okolí Jičína se síť silnic příliš neliší od té dnešní. Proto čas, který lidé tehdy strávili na cestě, mohl být v podstatě stejný jako dnes jednoduše z toho důvodu, že tehdejší člověk byl zvyklý každý den chodit větší vzdáleností a tento „trénink“ vyvážil hendikep v podobě horších cest.

Svou roli má u Kubína poloha samotného Jičína. Toto bývalé okresní město se nachází v kotlině, kterou lemují okolní kopce a vytvářejí jakousi podkovu otevřenou směrem k jihu do labské nížiny. Tento věnc kopců¹⁰⁶ a vrcholů tvoří od západu k severu a východu Veliš, Brada, Tábor, Bradlec, Kumburk a Chlum, táhnoucí se od Konecchlumí směrem na Hradec Králové. Středu celé kotliny dominuje mohutná čedičová kupa Zebín. Pokud zůstanu u příoměru k podkově, kde se Jičín nachází u jejího ústí k jihu, lze říct, že velká část příběhů se odehrává uvnitř této podkovy.

Pokud jde o místopis v samotném Jičíně, většinou se shoduje, ale je potřeba brát v úvahu značný růst Jičína ve dvacátém století. V neposlední řadě se také za posledních sto padesát let změnilý názvy jednotlivých ulic. Tak například dnešní Valdštejnské náměstí se jmenovalo za Kubínova mládí jednoduše Velké, za první republiky Masarykovo, během protektorátu Staroměstské velké a po únoru 1948 Gottwaldovo.¹⁰⁷ Dnešní Jičín má, mimo jiné, i ulici Kubínovu.

¹⁰⁵Bývalý kartuziánský klášter již tehdy sloužil jako vězení. Dnes je součástí Valdic.

¹⁰⁶Na většině z nich stávaly ve středověku hrady. V době Kubínova mládí, byly jejich zříceniny ještě v podstatně lepším stavu. Materiálu ze zdí používali lidé z okolních vesnic na stavbu vlastních domů.

¹⁰⁷HORÁKOVÁ (1993:53)

4.2. Sociokulturní prostor

V dobách Kubínova dětství, byl Jičín krajským městem. S tím šla ruku v ruce i jeho důležitost. Bylo to správní centrum, zároveň důležitá křižovatka regionálního obchodu a v neposlední řadě také centrum vzdělanosti, kde se nacházely tři střední školy. Převážná většina důležitých budov se nalézala v historickém centru města. Zde také žila většina zámožnějších občanů, ať už šlo o úředníky, obchodníky nebo lékaře. Periferie se rozrůstaly pozvolna, ale jedna část byla mnohem větší, než ostatní. Bylo to Nové město, které vyrůstalo podél silnice na Poděbrady. Byl to opak centra, kde žili většinou lidé chudí, z nejspodnějších společenských vrstev. Mezi Starým a Novým městem se nacházelo Pražské předměstí, kde žili především řemeslníci. Tam se také narodil Kubín, na hranici mezi dvěma světy.

Nejdůležitějším místem pro setkávání mužů byla přes den, ale především večer hospoda. Lze říct, že každá sociální vrstva měla tu svoji. Hospoda nebyla, a ani u Kubína není, jen nějakou nálevnou, i když i takové Jičín měl. Některé skupiny obyvatel měly přímo svoje besedy, jakými byly například Řemeslnická, Občanská či Živnostenská beseda. Besedy byly přímou součástí hospod.

*„Spolek měl své pronajaté oddělené místnosti, ale v nich se jako v hospodě roznášelo pivo, případně jiné občerstvení, hrály se tam karty nebo za zvláštní poplatek kulečník. Sedělo se u stolů, popíjelo pivo a navíc se povídalo s lidmi blízkými profesí, blízkými starostmi, zájmy i pohledem na svět.“*¹⁰⁸ Hospoda hraje v Kubínově díle důležitou roli. V nejedné jeho povídce vzniká zápletka zrovna tam. Je to i ideální místo pro lidovou komunikaci, která je jedním z pilířů a kořenů Kubínových příběhů. Hospoda byla mnohdy vlasteneckou tribunou, která sloužila k agitaci dosud neuvědomělých občanů, ale vždy byla útočištěm po celodenní práci. Její funkce byla z velké části „rekreační“. O velké oblibě hospody svědčí fakt, že jen na samotném náměstí, bylo v roce 1842 devět „restauračních zařízení“.

¹⁰⁸ÚLEHLA (2006:73)

V *Kytinkách* se Kubín zmiňuje, mimo jiné, o existenci Sokola. Postupně se v Jičíně počet členů této tělovýchovné organizace zvyšoval, ale šlo často jen o členství a přihlášení se k nějaké ideji, než o aktivní naplňování programu. O tom také svědčí, že v osmdesátých letech skutečně docházel navečer cvičit jen každý desátý člen. Pro chudého člověka, jakým je Vašek Lásko, je nemyslitelné, aby po celodenní dřině šel ještě cvičit.

Jičín znal také divadlo. Kočující divadelní společnosti se tu ukázaly přibližně dvakrát do roka a své umění představovali asi měsíc. Většina těch, kteří mohli, do divadla skutečně chodili. Ale nejen divadlo bylo oblíbenou kratochvílí jičínských obyvatel, do krajského města si našli cestu i cirkusy, kolotoče a nejrůznější podobné atrakce. Jednu z nich popsal Kubín v povídce *Černoušek*, na tradičním místě „pod zámek“ u říčky Cidliny. Jedná se tu o první řeckořímský zápas v Jivíně mezi Gustavem Frištenským a černochem Raulem Dortonem. Tato povídka má tragikomický charakter, když se dcera plukovníka zakouká do černocha a po hezkém večeru se jí za několik měsíců narodí chlapeček, černoušek.

Roku 1870 byla jičínskými vysokoškoláky založena Akademická čtenářská jednota. Nebyl to spolek jen čtenářů, ale spíš vysokoškolsky vzdělaných rodáků, kteří se více či méně často vraceli do rodného města. Jednota stála za vznikem turistiky a její členové přinášeli z Prahy nejčerstvější novinky z kulturního života. Jednou z oblastí její působnosti bylo ochotnické divadlo. Jičín znal i hudební produkci, v závěru devatenáctého století tu vznikl i zpěvácký sbor Smetana. Z trochu jiné stránky pojal zpěv Kubín v povídce *Dva sousedí* z knihy *Divoké přehánky*. Tito dva sousedé se jmenují Brabec a Slavíček.

Brabec, perníkář, je vyhlášený zpěvák a oblíbený společník, zatímco Slavíček, barvič, jeho pravý opak. Brabec zpívá na kůru a Slavíček, který se takto nedovede prosadit, chce svému sousedovi zpívání překazit a všemožně se snaží, aby mu nějak pokazil hlas.

Jiný je vztah ke kultuře u nejprostších lidí. Pro ně je čas na muziku a radovánky jen ve sváteční dny, především v podobě zábav. Píseň je pro ně forma vlastního rozveselení třeba při práci na poli. Jejich repertoár je bohatý různě, podle toho, jak moc se zapojují do kulturního života a svůj zpěvníček uložený v hlavě obohacují a mezi sebou vyměňují.

Pro valnou většinu obyvatel Jičina bylo nedělní odpoledne jediným volným časem mezi neustálou prací. V tuto dobu se chodilo na procházky, a to nejčastěji do Lipové aleje dlouhé přes

jeden a půl kilometru nebo do parku okolo kopce Čerova. Později se v rámci spolků jezdilo i na výlety, ale tuto kratochvíli svět *Jivínských rapsodií* ještě nezná. „*Rada Večerek měl zvyk, proběhnout po úřadě některou oblíbenou partii za městem, aby si „rozehnal krev“.* *Dělával to tak do úpotu, že býval až rudý únavou. Nejčastěji to byl směr lipami do městského lesíka Čerůvky a odtud železnickou cestou zpět.*“¹⁰⁹ Na této charakteristice postavil Kubín děj závěrečné povídky své *Hrozná chvíle, Rukavičku*. Pan rada totiž při jedné ze svých procházek ztratí rukavičku, což samo o sobě by nebylo nic hrozného, ale v úřednické hlavě se začíná rozehrávat ohňostroj nejrůznějších konspiračních teorií. „*Hm, ztratí, ztratí, copak ty chápeš. Stane se na tom místě vražda, najdou mou rukavičku, jako věc doličnou, a octnu se ve vyšetřování – no ja. A všecek se zadýchal...*“¹¹⁰ Jaký je rozdíl mezi problémy, které tíží Vaška a Majdu v *Kytinkách* a panem radou Večerkem? Absurditu Večerkových starostí navíc podtrhuje nalezení rukavičky zapadlé v podšívce kabátu.

Pro Kubína bylo velmi důležitým místem náměstí. Tam se střetávaly jednotlivé světy a tam se především obchodovalo. Trh Kubínovi nabízel nepřehledné množství komunikačních situací. Nakupovali tu jak bohatí měšťané, tak lidé z Nového města, tedy spodní vrstva obyvatelstva. Ve většině případů se tu objevili zástupci vesnice, ať už sami prodávali nebo nakupovali to, co jim v hospodářství chybělo. Kromě lidí, kteří byli na trhu přímo zainteresováni, buď prodejem nebo nákupem, sešla se tu také řada žebráků, dětí a přihlížejících. Hotová pastva pro Kubína, který zde mohl uplatnit všechny možné formy lidové komunikace. Vždyť na trhu se nabízelo, smlouvalo, odhánělo, podlézalo, ale také pomlouvalo, hádalo nebo jen sousedsky tlachalo. Trh má u Kubína blízko k hospodě.

Když například švec Hýča, z povídky *Skotný švec* v knize *Stíny jdou za námi*, na trhu vyprodá všechno zboží, hned se mu nechce zpátky do vsi nalačno. „*Ale teď, namoutě, hlad už měl, že by křemení louskal, a žízeň, žízeň, diu mu to útroby neztrhalo. No, proč by byl tuhle Bažant, U zlatého Bažanta, ne? Tam se takové trampoty zašívaj.*“¹¹¹

¹⁰⁹KUBÍN (1941:271)

¹¹⁰KUBÍN 1941:272)

¹¹¹KUBÍN (1946:9)

Jednou z největších událostí pro Jičín a jeho okolí byly jarmarky, neboli výroční trhy. Prostředí takového jarmarku přiblížil Kubín v jedné z kapitol povídky *Matýsek*, z knihy *Divoké přehánky*.

„Ani ne pár kroků, a tady sedí Turek, celý v bílém, tváře ducaté a osmahlé, sedí všechen velebně, učiněný velekněz. Před ním balvan bílého medu, samé mandle z něho mrkají, a vedle hromada sučukových šišek, a tyhle žluté, a tyhle růžové – padejte hniličky! Tohle sou teprve dobroty všech dobrot, takové nemají ani u Díbů, a nikde, Povídám, jen se jazyk směje. Děti přicházejí, jedno po druhém labužně cucá, jen Matýsek ani blíz. Dyby byl aspoň tou mouchou – vida, co chvíli sedne k plné hostině, a mlsá, jen mlsá do syté vůle. I ty famfulice, dyť už ti takle pukne pudník, a budeš mít po mlsání. V tom taky známý kluk si dal za dva useknout, a Matýsek honem k němu. – Ty, dej mi taky kousek! – A á, říkali by ti Mikousek. A Vašík je v minutě v prachu. Ne ne, padejte hory, plačte doliny, Matýsek nikdy neochutná tu tureckou sladkost. Smetně odešel od krámu.“¹¹²

Jarmark tu je popisován pohledem bláznivého mladíka, který už odrostl, ale stále se chová jako dítě. Všechno musí vidět a všechno se mu líbí, ale pro chudého kluka zůstává jen u sledování.

Kubínovy *Jivínské rapsódie* jsou tedy nejen souborem nejrůznějších lidských příběhů, ale jsou i dokladem o životě na maloměstě a v jeho okolí. Idyličnost nahradil Kubín pestrostí, která pozdvihuje životy jeho hrdinů z každodenní šedi a tím vytváří barvitost svých povídek. Z toho důvodu lze v jeho textech spatřit poměrně pravdivý obraz doby.

¹¹²KUBÍN (1948:106)

X. INTERPRETACE ANALYZOVANÉHO MATERIÁLU: MOTIVIKA KUBÍNOVA MALOMĚSTA NA POZADÍ DOBOVÉHO LITERÁRNÍHO DISKURZU

Porovnávat Kubínovy *Jivínské rapsódie* je poměrně složité, protože jen stěží lze nalézt dílo, které by bylo podobné dobou vzniku i děje, a k tomu ještě zobrazovaným prostorem. Kubín totiž psal o místě, které dobře znal v době, která byla od vzniku literární podoby vzdálená přes půl století. Měl tedy poměrně velký odstup a sám si mohl uvědomit, co bylo v době jeho mládí dobré a špatné, na rozdíl od spisovatelů, kteří reflektovali společnost vlastní nebo jen mírně vzdálené doby. Většina spisovatelů devatenáctého století se věnovala buď vysloveně městské próze, anebo vesnické. Kubínův Jivín je specifický svým prolínáním do okolních vesnic, kde se zobrazuje jistá závislost obyvatel na městě. Ačkoliv byl Jičín městem krajským, svou rozlohou šlo o venkovské maloměsto. Nebylo s ním v rámci monarchie počítáno jako s opěrným bodem, takže ani opevnění, pocházející ještě z dob Albrechta z Valdštejna, nestálo prakticky v té době za nic. Oproti Brnu, Hradci Králové či Olomouci nebyl Jičín důležitým městem, porovnávat ho pak s Prahou ani nemá smysl. Kubín občas v povídkách zmínil Valdštejna, jako zakladatele soudobého Jivína. To je důležitá postava, protože valnou většinu kulís vnitřního Jičína vybudoval právě on. Okolo kamenného a monumentálního centra pak vyrůstaly obyčejné domky, v té době převážně dřevěné.

Pro srovnání se nejlépe hodí dva Kubínovi generačně blízcí autoři K. Šlejhar a K. V. Rais. Šlejhar se narodil dvacet kilometrů od Jičína ve Staré Pace ve stejném roce jako Kubín. Jeho prózy znázorňují život na venkově, oproti Kubínovi však velmi pesimisticky. Rais byl o pět let starší rodák z Bělohradu, který studoval na učitelském ústavu v Jičíně, a s Kubínem se osobně znali. Kubín na něj po letech také vzpomínal: „*Karla Václava Raise jsem znal už jako student v Jičíně. On byl v posledním roce pedagogia, tedy blízko reálky, v soukromém bytě. Tenkrát já byl asi kvintán nebo kvartán. No a pak jsem se s ním jednou sešel v Miletíně, už za války. Dal jsem se s ním do hovoru...*“¹¹³ Všichni tři psali o venkovských lidech, Šlejhar jako naturalista a Rais jako realista. Jenže zatímco oba byli již několik let mrtví, Kubín teprve s odstupem času začal psát své autorské prózy. Všechny je však spojoval podkrkonošský původ a dobrá znalost místního lidového prostředí. Ačkoliv byl oproti nim Kubín ještě z „kraje“, o to víc poznal realitu při svých podkrkonošských výzkumech.

¹¹³KUBÍN (1985:330)

Zatímco Kubín spatřoval tragédii člověka jako kombinaci osudu a vlastního přičinění, Šlejhar je vůči němu nemilosrdný. Zaznamenává až brutálním způsobem psychická hnutí uvnitř lidské mysli, která přecházejí v tragédii. Někdy je to netečnost, jindy nenávisť. Ve Šlejharových prózách není příliš prostor na veselý přístup k životu, ale postavy se chovají živelně. Jistý rozdíl je také v tom, že Šlejhar znal život chudší podhorské oblasti (asi o sto metrů nad mořem výše) a tam i podmínky pro přežití byly tvrdší. Pro něho prostor hospody není jádrem spokojeného odreagování a vtipkování, ale spíš místem kde vznikají tragédie v rodinách opilců. Mezilidské vztahy vidí Šlejhar v rovině až drastické bezohlednosti a živočišnosti. Jeho prózy s venkovskou tematikou mají vysokou míru autentičnosti a také ony leccos vypovídají o každodenním životě sedláků, chalupářů či nádeníků.

Kromě vesnického prostředí se Šlejhar ve své tvorbě věnoval také poměrům v dělnických koloniích, kde se továrna stává jakýmsi peklem na zemi. Nejblíže se Kubínovu prostředí přibližuje v povídkovém souboru *Maloměstská idylla*. Jednou z povídek je *Servaná střecha*. V ní Šlejhar zpečetuje osud starého muže Řehoře, na jehož starou chalupu na kraji města hází kluci pro pobavení kamení a pak se baví jeho nadáváním a zlobou. Ačkoliv tento člověk usilovně celý život dřel, ani jedno z jeho pěti dětí, které žijí pohodlný zabezpečený život, si na něj nevzpomene. Řehoř umírá, když na něj spadne střecha. Je to příběh ne nepodobný v motivu Balzacovu *Otci Goriotovi*.

Pro Šlejhara je totiž jeden z nejrozkladnějších prvků rodina a pokřivené vztahy v ní. Naproti tomu Kubín na rodině staví, jako na nejdůležitějším stavebním prvku lidského společenství, bez něhož se jedinec nemůže obejít. Utrpení z porušení etických i morálních norem má u Šlejhara nejen psychickou, ale i drsnou fyzickou podobu. Kubínovi hrdinové se trápí především uvnitř svého nitra. Ukázkovým příkladem je Tomeš z *Cípku hanby*, který si až do smrti nese vinu za políček otci. Šlejharův hrdina netrpí nijak přehnanými výčitkami, které dohánějí k sebevraždě třeba řezníka Sádla v Kubínově povídce *Vina*. Pravdou ovšem je, že na vraždě syna, ač nechtěné, není nic malicherného.

Realista Rais má oproti Šlejharovi pro člověka přeci jen pochopení. V jeho prózách se odehrávají generační střety a každodenní realita venkova. Jeho hrdinové často nedokážou svému okolí čelit dost důrazně a jejich touha něco změnit upadá spolu s nimi. Jedním z Raisových klasických hrdinů je člověk odstrčený, jakými jsou například staří lidé v povídkové knize *Výminkáři*. Jiným typem postav jsou lidé nadšení, plní ideálů, kteří svým entuziasmem dovedou strhnout okolí.

Také Rais napsal knihu povídek z podobného prostředí jako Kubín. Jsou to *Maloměstské humorky*. Střetem vesnice a města se zabývá v povídce *Nejmilejší honorář*. Na rozdíl od Kubína, jehož postavy se pohybují v rámci vesnice poblíž Jivína, Rais v této úsměvné povídce dává do ostrého kontrastu setkání dvou zcela odlišných lidí, pražského akademického sochaře a chalupáře z podhůří Krkonoš. Jedná se o příběh postavený na prosté naivitě lidí z jedné menší vsi, kteří se obrazem Ježíše Krista chtějí vyrovnat sousedům z vedlejší vesnice. Protože se dozvedí, že místní malíř jen obkresluje sochu profesora Duhana, vysílá starosta do Prahy svého švagra Nejepsu, aby se zeptal, co za tu možnost obkreslení bude chtít. Duhan sice nejdříve nerozumí, co po něm vesničané žádají, ale nakonec pochopí a Nejepsu k sobě pozve do ateliéru. Tato povídka je humorná především ve střetu dvou různě uvažujících lidí. Zatímco Nejepsa očekává nespelnitelné podmínky pro obecní kasu, Duhan ho jednoduše ze zvědavosti zpovídá.

„Pan farář vás asi má rád,“ zas ozval se Duhan. Nejepsa se zaštlítil: „I ani bych neřekl!“ a očka rychle mrkala. „Že ne? Když tak bohu sloužíte?“ „Sloužím, což je o to, ale oni ti páni nemají, myslím, zrovna rádi, když se jim do toho někdo tuze plete, a pak – družbuju, a tu, víme, o svatbě se přec jen člověk u tabule nebo potom u muziky znánko zapomene a slouží ďáblu místo bohu. Jednomu se mysl zatemní, řekne se to i ono, a do fary to zaletí hned., jenomže já za zelena utrženej nejsem, dovedu odpovědět a tak to pak nedělá dobrotu.“ Zašklíbil se a z hnědých očí hleděla mu všeka potměšilost, takže se Duhan hlasitě rozesmál.“¹¹⁴

Tato povídka končí až idylicky, když Duhan svolí, ať si Krista nechají obkreslit zadarmo. Když mu po čase dojde dopis díků obyvatel horácké vísky, je profesor dojat a do rohu si píše: *nejmilejší honorář*.

Rais chtěl ukázat různorodost jazyka i mentality lidí z odlišného prostředí. Každý z nich má svou logiku, ale humorná je tu zejména snaha o obchod, o který profesor nemá vlastně zájem. Kubín se ve svých prózách nesnaží příliš vykreslovat naivitu venkovanů oproti měšťanům.

¹¹⁴RAIS (1958:172)

Možná právě naopak je v jeho knihách cítit k venkovanům větší úcta a sympatie než vůči ctihodným měšťanům.

Motiv Kubínova díla vychází z hluboké znalosti prostředí. V padesátých letech se sice pokusil navázat na knihy *Jivínských rapsodií*, ale jeho prózy *Ruští partyzáni ve stájích a Slavné dědictví*, jsou spíš důkazem úpadku uměleckých sil. Vysoký věk si přeci jen vybral svou daň.

Z těchto dvou posledních povídek je tou zdařilejší příběh o partyzánech v Prachovských skalách, který je sice poplatný době, ale vystihuje náladu ve společnosti v době protektorátu. Navíc se jedná o příběh do jisté míry akční. Naproti tomu *Slavné dědictví* je jakási agitační povídka bez valného děje, kdy vojáci jdou sbírat lipový květ do aleje, zatímco chalupníci sedí raději u piva a vtipkují, kdo komu odkáže majetek. Sice je tu opět zcela zřetelně vidět Kubínovo vypravěčské umění, ale příběh sám nudí. Nutno na závěr dodat, že Kubín měl velice pozitivní vztah k Rusku a jeho kultuře. K osvoboditelům vlasti měl kladný vztah také proto, že mu nenávidění Němci popravili během Heydrichiády dceru.

ZÁVĚR

Ve své práci jsem se zaměřil především na prostor, ve kterém se odehrávají jednotlivé povídky spisovatele Josefa Štefana Kubína v cyklu *Jivínské rapsódie*. Dospěl jsem k závěru, že Kubín své povídky zasadil do zcela konkrétních míst, které lze dohledat. Krom toho jsou tyto povídky kvalitním pramenem pro poznání každodenního života lidí na venkovském městečku a jeho bezprostředního okolí.

Aby bylo vůbec možné pochopit, kde se vzala témata a Kubínův styl, považoval jsem za nutné důkladně prozkoumat jeho život a kontext doby, ve které žil a tvořil. Pokud jsem zašel příliš hluboko do detailu, bylo to motivováno potřebou ozřejmit některá důležitá fakta, bez nichž by celek nemusel dávat smysl. Navíc bylo podle mého názoru potřeba logicky seřadit důležitá fakta z Kubínova života, aby tvořila celistvý a stručný přehled.

V jednotlivých textech jsem na pozadí příběhů našel poměrně značné množství odkazů na aspekty života jednotlivých společenských vrstev. V Kubínových povídkách vystupují bohatí i chudí lidé, ženy, muži, starci a děti. To vše vytváří pestrou mozaiku obyvatel na přehledném prostoru, jakým byl Kubínův rodný Jičín. Kromě toho lze z povídek vyčíst denní režim, vnímání času či způsoby a kvalitu stravování jednotlivých sociálních vrstev.

Z Kubínových textů vyzařuje, i přes mnohdy tragický ráz, optimismus, který byl tak důležitý v době vzniku *Jivínských rapsodií*. V období protektorátu nemohla vycházet celá řada autorů a i knihy těch méně známých procházely neúprosnou cenzurou. Kniha pojednávající o životě před první světovou válkou nikomu nevadila, obzvlášť když v ní není žádná narážka na němčinu nebo Němce. Pro českého čtenáře bylo naopak jedině pozitivní číst knihy z časů, kdy byly odhalovány pomníky Husovy a válka spolu s krizí byly ještě daleko.

Povídky *Jivínských rapsodií* jsou navíc velmi pestré, a to nejen skladbou postav, ale i rozsahem. Některé mají sotva pár stránek, rozsah jiných se rovná novele. Na rozdíl od doby vzniku, kdy šlo o četbu velmi populární, dnes jsou z Kubínova díla živé především pohádky. Proto věřím, že tato práce přinese v budoucnu renesanci *Jivínských rapsodií* alespoň tam, kde se odehrávají. V Jičíně.

RESUMÉ

In my thesis I focused mainly on the area where individual tales of Josef Štefan Kubín and his cycle *Jivínské rapsódie* take place. I have concluded that Kubín had placed his tales into most particular places which can be really found. Moreover, these tales provide good source of knowledge of everyday life in small rural town and its adjacent vicinity.

As a matter of fact, to comprehend the fact where Kubín's subject matters and style came from, I considered necessary to examine the author's life and his time in general. If it is found to be too detailed, it is due to necessity to explain important facts which are essential for the interpretation of the whole piece. Furthermore, in my opinion it was necessary to organize logically important data from Kubín's life to constitute solid and concise summary.

I have found rather vast amount of cross references to life aspects of specific social classes within the texts. Kubín's tales contain both rich and poor people, women and men, elders and children. All this gives chance for creation of a gorgeous mosaic of inhabitants in synoptical area of Kubín's hometown - Jičín. In addition the tales testify about daily routine, time perception and ways and quality of eating of specific social classes.

Despite often tragical nature, author's texts emit certain optimism, the very important essence in time of creation of *Jivínské rapsódie* book. In the time of protectorate, many authors were not allowed to publish and even the books of not well-known ones undergone unrelenting censorship. The book dealing with life in the times before the World War I made no difference, especially when there were no taunts towards German or the Germans. On contrary, for the Czech reader it was very positive to read a book coming from times when Jan Hus' memorial had been revealed and the War along with the crisis had been far away.

In addition, the *Jivínské rapsódie* tales are very varied, owing to both their character composition and extent. Some tales occupy merely few pages, others could be compared to a novelette. Unlike in time of the book's creation, when it was quite popular for reading, nowadays Kubín's work make more impression of a living fairy tale. That is why I do believe this thesis can help to rebirth of *Jivínské rapsódie* in the future and at least in the region where the piece comes from, in Jičín.

SEZNAM LITERATURY A PRAMENŮ

Primární literatura:

KUBÍN, Josef Štefan. *Blesky nad hlavou: Jivínské rapsodie*. Brno, 1947. Druhé vydání. ISBN neuvedeno.

KUBÍN, Josef Štefan. *Bud'te blaženi*. Praha, 1980. ISBN 23-015-80-13-33.

KUBÍN, Josef Štefan. *Divoké přeháňky*. Praha 1948. Svazek 20. ISBN neuvedeno.

KUBÍN, Josef Štefan. *Hrozná chvíle: Jičínské rapsodie*. Praha, 1941. ISBN neuvedeno.

KUBÍN, Josef Štefan. *Na vaši radost*. Hradec Králové, 1985. ISBN 40-006-85.

KUBÍN, Josef Štefan. *Pojedeme do Jičína, koupíme si báni vína*. Havlíčkův Brod, 1961. ISBN neuvedeno.

KUBÍN, Josef Štefan. *Stíny jdou za námi: Nové Jivínské rapsodie*. Brno, 1946. ISBN neuvedeno.

RAIS, Karel Václav. *Maloměstské humorky: vybrané povídky*. Havlíčkův Brod, 1959. ISBN neuvedeno.

ŠLEJHAR, Josef Karel. *Maloměstská idylla*. Svazek 6. Praha, 1910. ISBN neuvedeno.

Sekundární literatura

HORÁKOVÁ, Hana. *Ulicemi Jičína*. Turnov, 1993. ISBN chybí.

CHALOUPKA, Otakar. *Vypravěč Josef Štefan Kubín*. Hradec Králové, 1966. ISBN chybí.

LEHÁR, Jan – STICH, Alexandr – JANÁČKOVÁ, Jaroslava – HOLÝ, Jiří. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha, 2004. 2. doplněné vydání. ISBN 80-7106-308-8.

ÚLEHLA, Vladimír. *Jičín na konci 19. století*. Jičín, 2006. ISBN 80-239-8171-4.

VŠETIČKA, František. *Josef Štefan Kubín: Portréty spisovatelů*. Praha, 1980. ISBN neuvedeno.

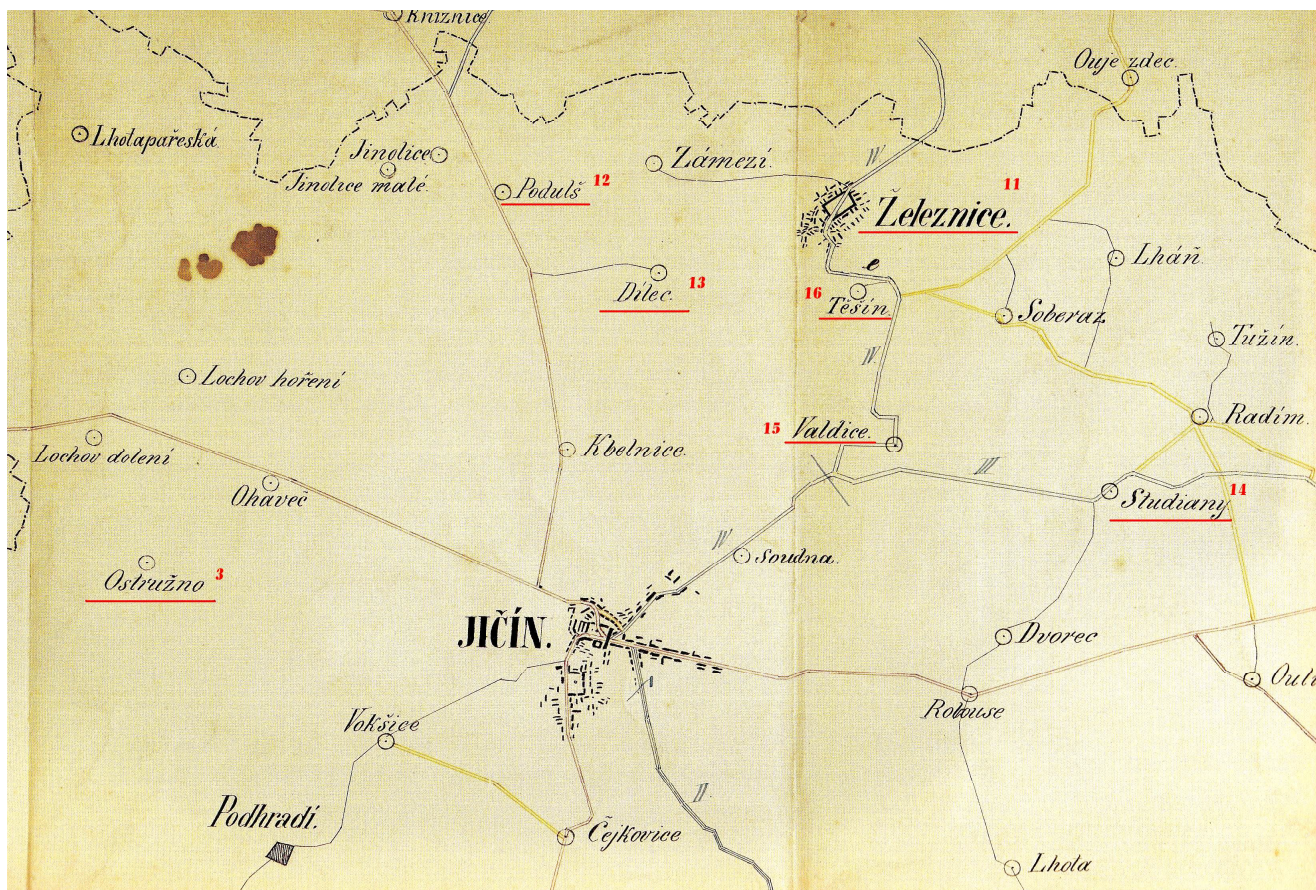
Archivní prameny

Literární archiv Památníku národního písemnictví Staré Hrady. *Dobová korespondence mezi J. Š. Kubínem a V. Vančurou z let 1941 – 1942.*

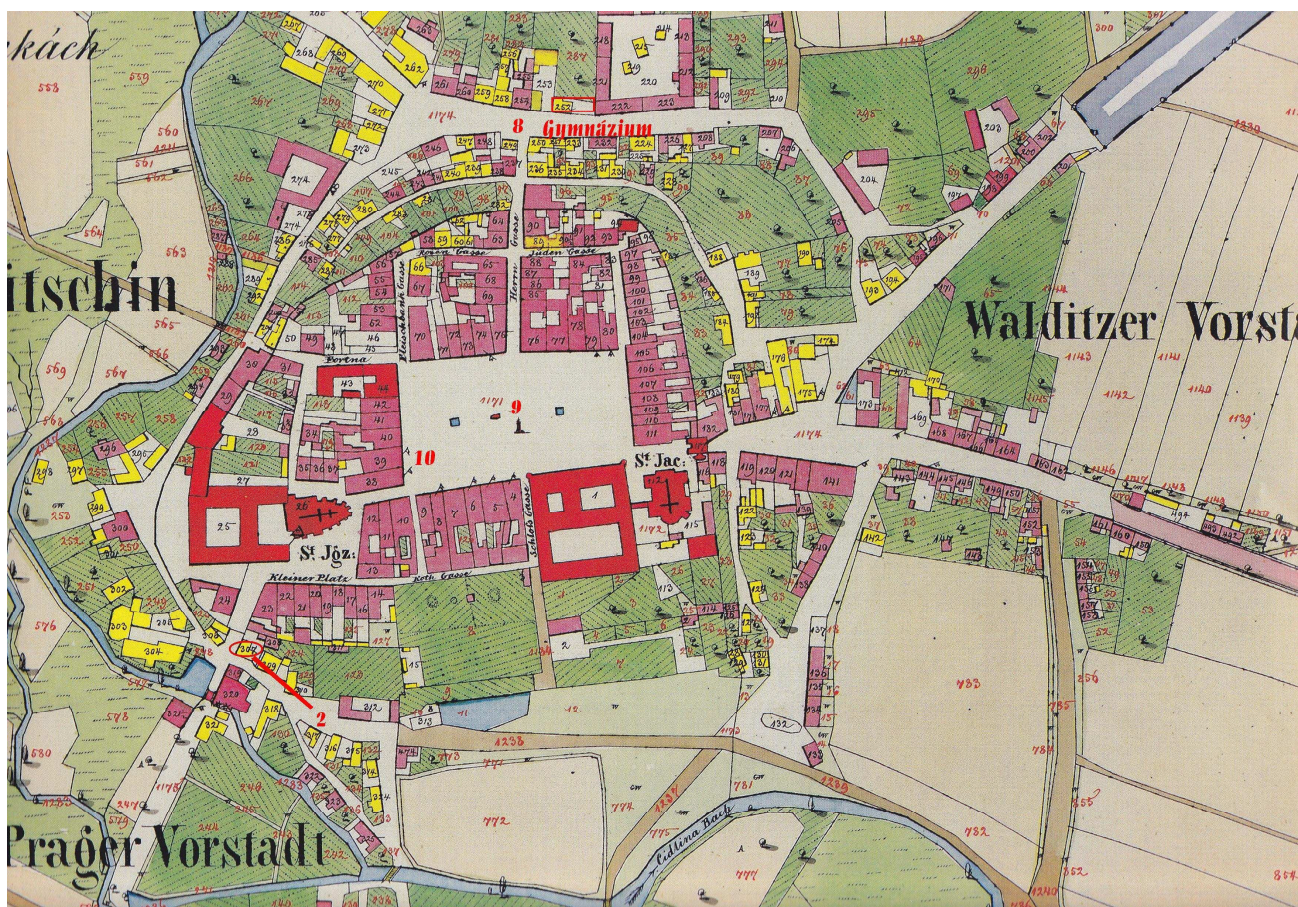
Mapy

Historický ústav AVČR. *Historický atlas měst České republiky: Svazek č. 18, Jičín.* Historický ústav Praha, 2008. ISBN 978-80-7286-114-9.

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Okolí Jičína na mapě silnic z roku 1868

Příloha č. 2: Císařský povinný tisk Stablního katastru města Jičína z roku 1842

Příloha č. 3: Plán města Jičína z roku 1903

Josef Kubín, student

Josef Štefan Kubín, profesor

Pohled z Valdické brány na konci 19. století

